

ילקוט והלל

אוסף זכרונות ותעודות

ניסן תשכ"ז

קובץ כ"ב

כרך שלישי

התוכן:

1	א. אבטיחי	זכות וחובה
2-1	מ. בונה (ביבר)	בתיספר מנצחים קהילות
3	א. גל	* * *
		קהילות:
4	י. בבל	מעבר זבדוק
6-5	י. סבצ'ניק	פרקי ז'יטומיר
7-6	ר. פייגנברג-אמרי	רוז'שק
9-8	ש. פיסוק	אסיפות אזכרה ברובנה
9	א. גולדנברג	בילורקה עירתי ושלום עליכם
10	ד. מילשטיין	בילורקה בחורבנה
11-10	נ. קופיט	זכרונות מזדולבונוב
12	ב. בן-אריה	דרושקופול עיריתנו
12	א. וינוקור	אנטונובקה
13	א. איזנגרט	טורצ'ין
		השוואה:
14	י. הוניק	גר תמיד
16-14	א. שמוקלר	זכרונות מחורבן אוסטילה
17	מ. בונה	העברת אפר קדושי קוריץ
18-17	נ. קופיט	יהודי מיוז' ביפרות
18	א. בלבן	קרופיץ, עיריה בלי יהודים
		רבנים ואדמו"רים:
20-19	פרופ' ח. ליפשיץ	הרב מלוצק - ר' זלמן טורוצקין איש האשכולות
20	ארגון יוצאי בזר	הרב יהודה ליב חיימוביץ
21	הרב א. פיצ'ניק	ר' משולם פייז' הלוי - איש הורביץ מקרמניץ
22-21	הרב א. פ. פיצ'ניק	רבי אברהם שמואל הלוי פיצ'ניק, האדמו"ר מברזנה
22	י. ומ. לבני	החזן ר' שלמה ציגל
		דמויות:
23	צ. ברגר	מחנכת עבריה - דמותה של רחל שפירא
24-23	ליטראטורנאיה גאזטה	לזכרו של פרץ מארקיש
24	ח. ב. אילון	זלמן גרשפלד
25	מ. גרינס	* * *
26	י. שמר (שרמן)	יוסף חלמר
27-26	צ. פליישר	המורה יהושע איכנבויים
27	א. דליגץ	פישל פרוגמן ע"ד
28-27	ז. גפריתי	מיכאל אבטיחי (גרבוז)
29-28	א. אבטיחי-הדרי	שמואל מילמן
29	ט. סורד'ר	המורה יעקב גוז
		בארגונים בישראל:
30	ח. פינקל	דמותו של ארגון אוסטראה
		ז'יטומיר, רובנה, צ'דנוב, סארגי, קולקי, מזיריץ,
32-31		זדולבונוב
32		סניפי האיגוד בירושלים ובחיפה
33-32		ידיעות וברכות

דבר האיגוד

אנו מונים כחצי יובל מאז מחתה השואה מעל פני האדמה קהילות ישראל במזרח אירופה, ובתוכן את כל קהילות ווהלין, שבהן נרקמה מסכת-חיים יהודית מיוחדת במינה, בעלת מסורת ועממיות מושרשות, תרבות יהודית עשירה, קהילות מפוארות שאצלו מרוחן על כל בית ישראל בתפוצות.

יהדות ווהלין החיונית, הערה, הפורה והתוססת, ששבעה ממרורים ופורענויות בתקופה ארוכה של אלף שנים בערך, קהילות של בני תורה ואנשי עמך, למדנים וגאונים, אנשי עבודה, יזמה ויצירה — כולם נכחדו.

עלינו — שארית הפליטה של יהדות זאת — מוטלת חובה — חובת כבוד להציג יד וזכר לשבט הווהליני של עם ישראל שפעל, יצר ושמר על גחלת האומה וקניניה והעשירם בשטחים שונים. מצווים אנו לדאוג להנצחת יהדות ווהלין, גדוליה, סופריה, עסקניה ועמליה שכולם אבדו לעם, מבלי שיבואו אפילו לקבר ישראל.

למילוי יעוד זה מקים האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין, על דעת הארגונים של יוצאי ווהלין בישראל ובתפוצות, מפעל הנצחה ותרבות — „היכל ווהלין", מוסד אשר יבטא וישקף את גדולת עברה של יהדות ווהלינית זאת וישבץ את ערכיה בחיים החדשים של דורנו והדורות הבאים.

„היכל ווהלין" נועד לשמש אנדרטה לקהילות ווהלין וקדושיהן, בית ועד ליוצאי ווהלין בארץ ובתפוצות ומגדלור לשארית הפליטה, לבני הדור הגדל ולממשיכי השרשרת.

בעזרתם ובתרומותיהם של יוצאי ווהלין בישראל ובתפוצות הולך ומושלם שלד ההיכל על המגרש שתרמה עיריית גבעתיים למטרה זו.

לשם גמר הבנין, הכשרתו והפעלתו דרושים עוד סכומים גדולים ומאמצים רבים, והננו קוראים לכל יוצאי ווהלין וידידי המפעל באשר הם:

הבו לבנים לבנין „היכל ווהלין". מלאו חובתכם להנציח את עברנו ואת קהילות ווהלין וקדושיהן!

תרומות מתקבלות לפי הכתובת הנ"ל או על חשבון האיגוד מס' 47985 בבנק הדואר ת"א.

ערכו את הילקוט: א. אבטיחי, נ. ליבנה ומ. בונה

המען: איגוד עולמי של יוצאי ווהלין, המרכז בישראל

תל-אביב (Israel), רחוב ביאליק 8, ת.ד. 2540

ילקוט ווהלין

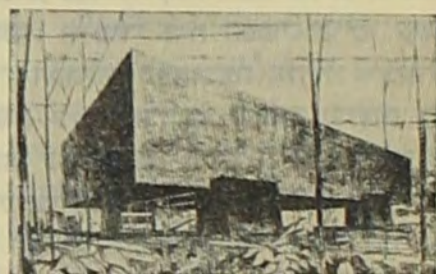
זכות וחובה

דורי-דורות, כלום לא היתה זו מחובתנו לדאוג להנצחת העבר המפואר, הדורות שחלפו ויצירותיהם כסמל להמשכת שרשרת דורות של תקומה אחריהם? דורות מניחי היסודות לתנועות התחיה והתחדשות הלאומית.

האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין אשר קם מתוך דחף נפשי והכרה פנימית, ראה בשלב הראשון של פעולותיו את תכנית ההנצחה של ווהלין היהודית, אותו השבט היהודי שחי, תסס ופעל על אדמת ווהלין קרוב לאלף שנים, בהקמת „היכל ווהלין“ בישראל, אנדרטה לכל אותן הקהילות שצמחו ופרחו, אפילו בתנאי הגלות, מאות בשנים בווהלין ונחרבו כליל. בשלב השני שומה עלינו למלאו תוכן שיקשור את העבר לעתיד, מזיגה של שרשים מהם אנו יונקים לצורות חדשות של חיינו העצמאיים.

הזכות הזאת מטילה עלינו גם חובה גדולה, חובת ההנצחה הקדושה. שומה עלינו, איפוא, לראות את הזכות משולבת בחובה של כולנו להיות עם מקימי האנדרטה.

אריה אכטיחי

בנין „היכל ווהלין“

אם זכתה שארית הפליטה של יהדות ווהלין המפוזרת ברחבי העולם כולו, אחרי חורבן פיסה של כל קהילותיה ואבדן אוצרותיה, להתאושש ולמלא בימינו תפקיד מיוחד במינו, מעין שליחות לאומית ואנושית, והוא הנצחת העבר, שאיננו עוד — דיינו.

מאיך גיסא, כלום יכולנו אחרת? בעולמנו הנבוך והמסוכסך העומד על פי תהום ממש; בתקופה הרת-סכנות בקרבנו אנו, בשעה שהננו עומדים פנים אל פנים מול סכנת התבוללות בתפוצות עד כדי התנכרות לערכים מקודשים

בתיספר מנציחים קהילות

אבדן המיליונים הרוגי מלכות משוקצת ומתועבת — בחינת „וכל בני ישראל יבכו את השריפה“. מאנה הנפש להנחם, והלב מרגוע לא ידע. ולא הבכי ודמעות יגולו את האבן הכבדה המעיקה על הלב. שכינת האומה, בכל תעצומות עוזה, חותרת לבטוי גמרץ שיהא הולם את גודל צערה וממדי אסונה. לא בהקמת מצבת אבן דוממת, ואף לא בכתיבת ספר קינות חדש. אלא

לא בכי ודמעות, לי גהה ייטיבו
לא אלה ירפאו מכותי...
אל הצפור — ח.ג. ביאליק

אנו עומדים בעשור השלישי לשואה הנאצית האיומה שבאה על קהילות ישראל באירופה, ועדיין זוועות האימים ממשיכות לרחף לעיני בני הדור בכל מוראותיהן; עדיין אנו דוויים וסחופים על

— חיי ראשונים על ארחם ורבעם, מבואיהם ומוצאיהם. וקלה היא הדרך וגם פשוטה.

הרוח החיה והיוזם העיקרי הוא מר גדעון האוזנר. עיקר הרעיון — אמוץ והנצחת זכר הקהילות שנספו על ידי תלמידי בתי הספר. ביחד עם מנהלי בתי הספר ומורים בכחות הגבוהות של בתי הספר היסודיים והעל-יסודיים עובדה תכנית ההנצחה. האימוץ: כל בית ספר יאמץ קהלה מסוימת. התלמידים ילמדו את תולדותיה, מבנה הכלכלי, הליכותיה בדרכי הדת והתרבות, את חלוקתה הסוציאלית, אישיה, עסקיניה וכו'. תלמידי בית הספר יקיימו קשרים עם שרידי הקהלה המאומצת והללו יציידו אותם בידיעות על העיר. כן ישאבו ידיעות מהספרים שהוצאו ע"י ארגוני הקהלות לזכר העיר. התלמידים יכתבו חבורים על נושאים שונים מחיי העיר. ואין זה מעשה חד-פעמי אלא דבר שבקבע. פעולת ההנצחה תועבר ממחזור למחזור וכבר קיימים בארץ כחמשים בתי-ספר אשר הנציחו לפי שעה כחמשים קהילות. במעמד נעלה ומרומם נערך טכס האימוץ ההנצחה. בחרדת קדש מצהירים התלמידים על שמירתם את זכר הקהלה שנספתה.

אין ספק, שפעולה זו, אשר עדיין היא בחיתוליה, ליה ברכה רבה צפונה בה. אין לך מפעל הנצחה יותר מבורך מאשר זה שילדי ישראל יקיימו אותו בלימודים בבית הספר הלכה למעשה. לימוד קורות קהילות ישראל — עיר עיר-ואם בישראל — מרכזי תורה והשכלה: וורשא, וילנה, אודיסה, לבוב, קרקוב ועוד ועוד; מרכזי תעשיה וחרושת כגון לודז ביאלוסטוק, גרודנה, לומזה ראדום; מרכזי חסידות — קורין, פולנאה מיז'ירין, אוסטראה מיזיבוב' ברסלאב וכו' וכו'. ואם בזה יעסקו תלמידי בתי הספר כולל בני יוצאי ארצות המזרח — הרי לך הקניית תודעה זו לכלל ישראל, שיש בה משום קיום מצוות קבוץ גלויות. סיוע רב למפעל אימוץ הקהילות על-ידי בתי הספר, ישמש היכל ווהלין, שם יראיינו התלמידים את אנשי הקהילות, ויעיינו בספרות השואה שיצאה לאור על-ידי ארגוני הקהילות, בחומר התעודי, הספרותי והמונומנטלי אשר ירוכז בהיכל, דבר, אשר יהא בו משום ריתוק-יתר למשימה ולביצועה.

מרדכי בונה (ביבר)

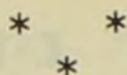
בהשמעת בת קול יוצאת מהררי היגון שהקיפו את עם ישראל, שתעלה את שוועתם למרומים, וקולה יישמע למרחקים ותתנה את צער-העולמים של דורותינו אנו לדורות הבאים. צער-יתום, אלמון ושכול שבאו עלינו. נתייתמנו מגדולי התורה, ארזי הלבנון ענקי הרוח: רבנים, צדיקים ו-אדמו"רים, סופרים, משוררים ואמנים, חכמים חוקרים והוגי דעות; אנשי-מעשה, עוסקים במשא ומתן, יודעי מלאכה ומבינים בחרושת, בעלי צדקה ועסקני צבור; שכולנו ממיליון תינוקות של בית רבן ושטרם הגיעו לבית רבן. לא מצבה אחת, מצבה אילמת, תעיד על כל הטמון תחתיה, אלא שדה זרועה מצבות לאין ספור. מצבות שיספרו על מעשי אישים ופעלי יוצרים חולמי חזון עתידה של האומה, מחשלי טבעות הזהב בשביל שלשלת הדורות — עד דור אחרון.

יש מי ששוקד על שמירת האודים המוצלים מאש התפת הנאצי. תוהה על כל גלי מפלת ומשוטט בין עיי חרבות; מלקט כל שארית ושריד של ספרים וכתבי-יד, תעודות ומכתבים, צלומים ותמונות, תשמישי קדושה ותכשיטי נוי, מלבושים וכלי בית, מכשירי משחק, צעצועי ילדים וכל שאר דברי חפץ, המעלים לנגד עינינו את ארחות החיים של אלפי קהילות ומיליוני אנשים מבני ישראל שנגדעו בידי רשעי ארץ. — הלא היא „יד ושם" אשר בשפולי הר הרצל.

אולם בזה בלבד לא סגי. טוב איסוף דברי הזכרון וריכוזם לשם שמירה עם זכירה גם מחוץ לכתלי המוסד. זכירה ושמירה גם בלבם של הדורות הבאים. זכירה של המוראות, של אישים דגולים, פעלים ויצירות. לשם כך, ראתה הנהלת „יד ושם" לעורר את תחושת אסון השואה הקיימת בצבור על מנת שתהא פועלת במלא עצמתה ובל תיעלם גם בעתיד, שתהא חרותה גם בלבבות הדור הגדל עמנו ובלבבותיהם של הדורות הבאים.

ואמנם התחילה הנהלת „יד ושם" את ראשית פעולותיה בהחדרת התחושה הזאת לתוך לבות בני הנוער במסגרת בתי הספר, להקנות לתלמידי בתי הספר את תודעת מעשי-אבות בעבר, אותה מורשת קדומים — נחלת אלה שהלכו לבלי שוב

וזהבה, בוגרת ב"ס, "ביאליק" בת"א, מספרת באזני משיכי משימת ההנצחה:

...לא אחת נתקלנו גם במכשולים ונחלנו אכזבות בדרכנו. אולם הכוח, ההתלהבות והרצון להצליח לא רפו והמשכנו על אף הכל. רבות למדנו מהחומר שאספנו. עתה מוכרים לנו היטב חיי היהודים בגולה, על הצרות, הפגעים והסבל בהם התנסו. אך גם מעשיהם ופעליהם: מה יצרו, על מה חלמו, שאיפותיהם ומאוויהם ומה הורישו לנו ולדורות הבאים אחרינו.

עיירה זו שהנצחנו, היא עיירה טיפוסית. אחת מגי רבות, אשר נספו בתקופת השור-אה באירופה. מכל תושביה לא שרדו אלא בודדים בלבד, ודומה, כי רק עתה הבינונו את משמעותו העמוקה של המושג "שואה". וב"גיבים" עתון עדת התלמידים, ב"ס, סב-יון — גני-יהודה", אנו מוצאים הצהרת התלמידים בנו הלשון:

יוצאי קהלת רובנה היקרים, על דעת מורינו שלימדנו על השואה ועל דעת חברינו התלמידים שלמדו את דרך היסורים והגבורה, אותה עברו הקדושים ואותה עברו רבים מכם עד הגיעם הלום, אנו תלמידי בית הספר הממלכתי סביון, המ-שותף לסביון ולגני-יהודה, מביעים את רצוננו לאמץ את זכרה הקדוש של קהילתכם על הוריהם, אחיהם וטפם שאינם עוד. לאמץ בזה מורשתם ויחד לחשוף את האור ואת הערכים שהיו גנוזים בה ולהציב יד ושם לכל מה שנוצר בה עד שעלה עליה הכורת בימי הנאצים הטמאים וגרו-ריהם, להעביר המורשת מדור לדור.

ובאותו עתון המוקדש לרובנה, ביום הזכרון העשרים וחמישה, מסיימת נעה את רשימתה על ההנצחה:

...מי יתן ולא ישכח העם לדורותיו את בניו שהוצאו להורג על לא עוול בכפם — ואנו צפינו להם שיבואו ויעזרו לנו בעבור דתנו במדינה הקמה!

וכך כותבים ילדים לעשרות ולמאות. תחדור-נא הכרת-עברנו זו לתודעתם של אלפים ורבות. אברהם גל

"בזכות בנים אבותיהם מתכבדים". מדרש תנחומא

דומה, לא היה דור בישראל שעל בנים כך הוטל לכבד אבותיהם. עלתה בחלקו של הדור הצעיר זכות כיבוד מיוחדת במינה, הרת-אימים, וחרדת-לב פחד גואה ורטט שבקדושה.

תלמידים בבתי הספר המנציחים קהילות רות-אים כשיא פעלם את החוברות שהם מוציאים לזכר הקהילה. החוברות הולכות ורבות. פרי יצירותיהם של ילדים בגיל בני-מצוה, העושים מלאכתם בתום לב וביראה.

כותבת דפנה מכתה ח' בב"ס א. ארנון בת"א, שהנציחה את קהילת זוויהיל:

מיליונים יהודים נספו בשואה, נרצחו, נש-רפו חיים ועונו ביד הנאצים. לדעתי אסור לשכוח זאת, ואין להתפייס. וכדי להמחיש לנוער את סבל היהודים בגולה יש מספר אמצעים, אחד האמצעים הוא: אימוץ קהילת לה ע"י ב"ס בארץ, כלומר הנצחת שמה של קהילה שנכחדה. וכדי להכיר לדעת משהו על אותה קהילה, אנו צריכים לבוא במגע עם אנשיה, להסתמך על ספרים ומוסדות שונים, כגון, "יד ושם". רק ע"י כך יעריך הנוער את גבורת היהודים, וי-למד להנציח בלבו את קהילות ישראל וגני-בוריהן.

ובלהה רוזנצווייג מצאה צורת ביטוי אלגי בשירה זה:

אמא, לא הספקתי לאמר לך שלום

טרטור האופנים רחק,
נדם קולו של האקדוח,
אשר את חייד מחק,
והס-הם לקחוני ממך בכוח.
לא הספקתי לאמור לך שלום,
להראות לך, ששם ברפז בין הפחים
גדל לו פרח גדול אדום!
— אמא הלא את אוהבת פרחים...
למה לא ענית לי אמא?!

— — — ליד הפרח פרפר עף...
רציתי להראותו לך — אך, "קדימה!"
— צעק אלי האיש במגף.
האיש במגף,
רמס את הפרח הגדול האדום,
והפרח עף — — —
אמא, לא הספקתי לאמר לך שלום...

קהילות

נוער זכר

— כבדי החדר, — אומר אני לאשה. — באיוז וזהמה אתם חיים, רבותי...

שני יהודים נעקרים ממקומם. הם מדדים בסור ליות הלבד ומסלקים את השברים מעל הרצפה, הם מדדים בשתיקה, כדרך הקופים, כיאפאנים בקרקס, צווארותיהם מתנפחים ומסתובבים. הם מציעים על הרצפה כסת פרומה, ואני שוכב ליד הקיר, בצד היהודי השלישי, שנרדם. דלות פחד-נית סוגרת על יצועי.

הכל נקטל בידי הדממה, ורק הירח, שכבש בכפיו הכחולות את ראשו העגול, המבהיק, השאנן, נע-ונד ליד החלון.

אני מחליץ את רגלי שכהו, אני שוכב על הכסת הפרומה ונרדם. המי"ס-דל"ת נראה לי בחלומי. רכוב על סוסו המסורבל רודף אחרי המי"ס-חי"ת**** ויורה שני כדורים בעיניו. הכדורים פולחים את ראשו של המי"ס-חי"ת, ושתי עיניו נופלות ארצה. „למה הסגת את החטיבה לאחר?" — צווח לפצוע סאביצקי, המי"ס-דל"ת — וכאן אני מקיץ, לפי שהאשה המעוברת מגששת באצבעותיה את פני.

— פאני, — אומרת היא לי, — אתה זועק מתוך החלום ואתה מפרכס. אציע לך בקרן-זווית אחרת, לפי שאתה דוחף את אבי...

היא מגביהה מעל הריצפה את רגליה הצנומות ואת כרסה המעוגלת ומסירה את השמיכה מעל לאיש הרדום בשינה. הזקן המת מוטל שם פרקדן. גרגרתו רטושה, פניו מבותקות לחצאין, דם כחול מוטל בתוך זקנו כחררה של עופרת.

— פאני, — אומרת היהודיה ומנערת את הכסת, — הפולנים שחטוהו, והוא שיטח תחנוניו לפניהם: הרגוני-נא בירכתי החצר, שלא תראני בתי במיתתי. אך הם עשו כדרך שהיה ניחא להם, — הוא הוציא נשמתו בחדר הזה ולא זו מלהרהר בי... ועכשיו הגד נא, — אמרה פתאום האשה בכוח גדול ונורא, — אדרבא, הגד נא, היכן, מסוף העולם ועד סופו, אתה מוצא אב כאבי...

עברית: אברהם שלונסקי **יצחק כבל**

המי"ס-דל"ת** הודיע, כי נובוגראד-וולינסק נכבשה הבוקר עם שחר. המטה יצא מקראפיבנו, ושיירת-עגלותינו פשטה כחיל-מאסף רעשני על-פני הכביש, העולה מבריסק לווארשה***, ש-ניקולאי הראשון סללו על עצמות-האיכרים.

שדות הפרג הארגוני פורחים על סביבותינו, רוח-הצהריים משחקת בתוך השיפון המצהיב, בתולת החיטה השחורה מתמרת באופק כחומתו של בית-מינור רחוק. ווהלין השקטה מתפתלת, ווהלין מפליגה מאתנו אל ערפלי הפנינים אשר לחורשות-הליבנה, היא זוחלת ובאה אל הגבשו-שיות המצויצות, ובידיים שתש כוחן נאחות בסבכי הכשות. חמה תרוגה מתגלגלת ברקיע, כגולגולת ערופה, אור ענוג ניצת בנקיקי העננים, דגלי השקיעה מתנופפים מעל לראשינו. ריח של דמי אמש ושל פגרי-סוסים מחלחל לתוך ציגת הערב. זברוך' שהשחיר הומה ומעבת את חרצובות הקצף של שוניותיו. הגשרים הרוסים, ואנו חוצים את הנהר ברכיבה. ירח יקר מוטל על הגלים. הסוסים שוקעים במים עד גביהם, זרמים רוננים שותתים בין מאות רגלי סוסים. מישוהו טובע ובקול צלצלני מבאיש דברים כנגד אמא קדישתא. הנהר זרוע ריבועים-ריבועים שחורים של עגלות, הוא מלא המולה, שרקה וזמירות, הרועמות מעל לנחשי הירח והבורות המבהיקים.

בשעת-לילה מאחרת אנו באים לנובוגראד. אני מוצא אשה מעוברת בדירה שהוקצתה לי ושני יהודים אדמונים דקי-צוואר; השלישי רדום בשינה, מכוסה למעלה ראשו, ופניו כבושות בקיר. אני מוצא ארונות שפרעו בהם בחדר שהוקצה לי, קרעים של אדרות-נשים על גבי הרצפה, גללי אדם וחרסים של כלים משומרים, המשמשים ליהודי אחת בשנה — בפסח.

* בבל טעה. שם הנהר הוא סלוץ' ולא זברוך' ** מי"ס-דל"ת, — ר"ת: מפקד דיביוה (ברוסית: נאצ'דיב).

*** הכביש החוצה את נובוגראד-וולינסק — ראשיתו בקיוב וסופו בריסק, וכך נקרא כביש זה ברוסית: קיוב-ברסט-ליטובסקי.

המערבת

**** מי"ס-חי"ת — ר"ת: מפקד-חטיבה.

כיבוש העיר בידי הפולנים

פרקי ז'יטומיר

ביניהם גם סינים, שבימים ההם שירתו בצבא האדום.

הצבא הפולני היה מצוייד היטב בנשק של צבאות הברית, ממוכן ברובו ומלוכש היטב. אחרי הכיבוש, נשאר בעיר חיל מצב, ורוב הגייסות הפולניות התקדמו לעבר קיוב.

כבר בימים הראשונים לכיבוש העיר, החלו יהודי ז'יטומיר לסבול מנגישות החיילים ואפילו מהקצינים של גייסות הגנראל גלר, „גלרצ'יקי“, כפי שקראו להם. הם היו תופסים יהודים מזוקנים, וחותכים את הזקנים בכידוניהם, תוך צחוק פרוץ. היו גם מקרים, שהכריחו יהודים לרקוד „מה יפית“ ברחוב, תוך התעללות בהם. בעיר הודבקו כרוזות מצוירות לשם תעמולה נגד הבולשביקים, בעלי תוכן אנטישמי. על אחד הפלקטים היה מצויר ייר טרוצקי, בצורת מפלצת, ומידיו נוטף דם קורבנותיו.

לקראת חג הקונסטיטוציה הפולנית, שהוחג ב-3 במאי, הודבקו בעיר כרוזים, הקוראים לארגונים ציבוריים להירשם ולקחת חבל בחגיגה החשובה הזאת, ביחד עם הצבא הפולני.

באותו יום, בשעות הבוקר, התקיים מסדר צבאי, בכיכר שע"י „הקושציוול“ ברחוב הקתדרלי. פרט לצבא הפולני וחלק מהאוכלוסיה הפולנית בעיר, לא השתתפו אחרים במסדר זה. בעמדי, באותו בוקר, ברחוב הקתדרלי, מול הכניסה לסימטה של הקושציוול, ראיתי את הגנראל רידו-שמיגלי, מתקרב במכונית למקום המסדר.

זמן קצר, אחרי כיבוש ז'יטומיר, נכבשה גם קיוב. שם, על-יד הדניפר, נעצר הצבא הפולני מרצונו מחוסר ענין להתקדם הלאה.

בינתיים, התארגן ברוסיה, „הגייס הראשון של רוכבים“, בפיקודו של בודיוני. ההרכב שלו היה, בעיקר, מקוזקים לשעבר, מחבל קובאן. הם התקרבו לחזית הפולנית. לפי התכנית של גנראל ברוסילוב, שקראו לזה „החוד של ברוסילוב“. פלוגות לא גדולות של רוכבים מצבא בודיוני חדרו לעורף של הפולנים וגרמו למבוכה בקרב הצבא הפולני.

יחידה אחת התפרצה לז'יטומיר וכבשה את העיר, רק לשעות מספר. חיל המצב הפולני נסוג

עם צאת הגייסות מגליציה (הגליצ'נים), מתוך חיל פטליורה, את ז'יטומיר, בתחילת הסתיו של 1919, נסתיימה תקופת שלטונו של פטליורה בז'יטומיר והסביבה, אלא שכנופיות אוקראינים, שהיו קשורות עם פטליורה, עדיין הטרידו את השלטונות הסובייטים כפעם בפעם, בכפרים ובדרכים. החלו הקרבות עם הצבא הפולני שהגיע מגליציה והתקדם לעבר ווהלין. בחודשי החורף של 1920 נראו, לעתים קרובות, עגלות איכרים עם פצועים קלים, שנעו לעבר ז'יטומיר בכביש נובוגרד-וולניסק. היו אלה פצועי הצבא האדום, בחזית הפולנית. הגיעו שמועות על כיבוש ערי ווהלין שונות והתקדמותם האיטית של הפולנים לעבר ז'יטומיר.

בשלהי החורף, ובראשית האביב 1920 נראו מדי פעם בפעם בשמי ז'יטומיר מטוסי-סיור פולניים, שפיזרו גם כרוזים לאוכלוסיה ולצבא האדום, על רצונם לכבוש שטחים באוקראינה, שהיו שייכים בעבר לפולין ונכבשו בכוח הזרוע, בסוף המאה ה-18 על-ידי הגנרלים של יקטרינה הגדולה. מטוס אחד יורט בסביבות ז'יטומיר ושני טייסיו נשבו ע"י הצבא האדום.

העתון הסובייטי בז'יטומיר פירסם הודעה, שהטייסים הועמדו בפני משפט צבאי, נידונו למות תה ופסק הדין הוצא לפועל.

זכור לי מקרה, שעוד בחודשי החורף, נראו באחד הכבישים, קרוב מאוד לז'יטומיר, סיירים רוכבים של הצבא הפולני. חיל המשמר של הצבא האדום בז'יטומיר עשה הכנות להגן על העיר. הם הציבו מכונות יריה על מגדל הפעמונים של „הסובור הגדול“ במרכז העיר. למחרת התברר שזה היה פחד שווא ומכונות היריה הורדו משם. ברם, החזית קרבה לז'יטומיר. בחג הפסח ירו מטוסים פולניים ממכונות יריה על הכביש נובוגרד-וולניסק — ז'יטומיר, בו נעו יחידות של הצבא האדום הנסוג. בעיר, התהלכו שמועות על הכיבוש הקרוב של ז'יטומיר ע"י הצבא הפולני, ואכן אחרי חג הפסח, נכבשה העיר. בקרב הקצר שהתחולל בין הצבא האדום והצבא הפולני, במבואות העיר, נלקחו בשבי הרבה חיילים סובייטיים,

המצב הזה נמשך 2—3 ימים, עד שכל הצבא הפולני נסוג מכיוון קיוב. עם עזיבת העיר ע"י הפולנים, נכבשה ז'יטומיר ע"י חיל בודיוני. כאן, בז'יטומיר, הם התארגנו לקראת הסתערות מחור דשת לכיבושים חדשים, בדרכם לגליציה ולכיוון ורשה. אחרי כמה חודשים של התקדמות נעצרו הרוסים ע"י הויסלה ושם הוכו בקרב ע"י הפולנים, שקיבלו תגבורת גדולה. הפולנים קראו לזה, "הנס על הויסלה". בחלקו גרם למפלת הצבא האדום המקרה, שחלק מצבאו התקדם יותר מדי ועבר בטעות את הגבול הגרמני בפרוסיה המזרחית, ושם פורק מנשקו.

התחילה הנסיגה הגדולה של הצבא האדום. בעקבותיו התקדם הצבא הפולני לוהלין, כבש שטחים גדולים ושוב התקרב לז'יטומיר. נדמה היה שהנה שוב נכבשת העיר ע"י הצבא הפולני, שכן הצבא האדום עזבה כמעט כליל. הצבא הפולני היה כבר קרוב לז'יטומיר. והנה ניכרתה ברית שלום בין הסובייטים והפולנים בריגא ("הפאקט הריגא"), לפיה נשארה ז'יטומיר ומחצית שטחה של ווהלין בידי הסובייטים והמחצית השנייה — בידי הפולנים.

מאז ועד פרוץ מלחמת העולם השנייה, עד כיבוש העיר ע"י גייסות הנאצים, נשארה ז'יטומיר בידי הסובייטים. התחילה התבססות השלטון הסובייטי עם הסדרים החדשים, שהיו להם השפעה גדולה על החיים הכלכליים והרוחניים של יהודי ז'יטומיר, בתוך כלל יהודי ברית-המועצות.

יוסף טכצ'ניק

זה היה ברוך'ישך' שלפני שנת הפורענות של 1914. העיירה עמדה על תלה על כל גילוייה האישיים והחברתיים. הבנים והבנות חלמו על או-דיסה הכרך, לרכוש שם השכלה, בנוסח הנוער היהודי ברוסיה של הימים ההם, ופירושו של דבר להקריב את עצמם שנים על שנים לסבל של הגוף והנפש, כדי לזכות פעם בתעודת-הבגרות הנכספת של הגימנסיה הרוסית.

בבהלה ברכב וחלק גם ברגל לכיוון נובוגרד — וולנסק, בהובילם אתם את שבויי-המלחמה של הצבא האדום. פלוגת הרוכבים של בודיוני עם חרבות שלופות דהרו על הכביש לכיוון נובוגרד — וולנסק בקריאות, "דאיוש וורשאוו" (הב וורשה!). הפולנים עזבו את השבויים לגפשם ופלוגת בודיוני שיחררה אותם.

לפנות ערב עזבו אנשי בודיוני את ז'יטומיר, והעיר נשארה ללא שלטון. למחרת, עבר דרך העיר צבא פולני, שנסוג מכיוון קיוב, שעדיין היתה בידי הפולנים, ומצאו את העיר עזובה. הם קראו לחיל-המצב הנסוג של ז'יטומיר שיחזרו לעיר. עם כניסתם של החיילים, התחיל הפוגרום על יהודי ז'יטומיר. עשרות יהודים, ביניהם צעירים, נלקחו מבתיהם והובלו לבית המטבחים העירוני ע"י "סניה פלושצ'ד" ושם הומתו בחצר. נערך גם שוד בבתי יהודיים. בפרעות עסקו רק חיילים פולניים. האוכלוסיה הנוצרית פחדה להצטרף לפורעים.

האכזריות הגיעה לשיא, כאשר הצבא הפולני שפך בנוזין ממיכלית צבאית, על בנין גדול, הנקרא בית קוניובובסקי, המאוכלס יהודים, שגבל עם הגן של "הקושציוול". חלק מדיירי הבית, הצילו את חייהם על-ידי קפיצה לגן של הקושציוול. יש לציין, שהגננים ושומרי הכנסיה עזרו להם והסתירו אותם, אולי מתוך פחד של נקמה, לכשיכנס הצבא האדום. אחדים מההורים, זרקו את ילדיהם, דרך החלונות, ברצונם להציל אותם מהאש, אבל הם הומתו בכידוני החיילים. רבים מדיירי הבית נשרפו חיים.

רוז'ישך'

נודמנתי לרוז'ישך', העיירה הווהלינית, במקרה. ונשאיתי במקום יומיים בלבד, אך נהניתי מהכנסת אורחים נלבבת של מרת צ'רקבסקה — המנהלת הוותיקה של בית-הספר לבנות בעיירה. בינתיים נקשרה בינינו ידידות, וכעבור שנה, בימי חופש הקיץ הזמינה אותי לביקור-קיט בביתה, ואז הכרתי את כל אנשי העיירה.

ביום גם בני העניים הלומדים תורה. גם פה בעיי-
רה זו ישנם כאלה, אך בני וכלתי מאכילים על
שולחנם את השבעים בלבד.

ועוד זקנה זוכרת אני מבין תושבי רון'ישן
של הימים ההם. היתה זאת הסבתא של ד"ר
דרליטש המנוח.

כשנודמנתי פעם לביתה, הראתה לי את ה"קר-
בן מנחה" שלה, שקיבלה כ"מתנת-דרשה" ביום
חתונתה. אכן, זה היה סידור תפילות לנשים מיוחד
במינו. הוא הפליא בהידורו החיצוני. הוא היה
גדול-מידה, מכורך בכריכה יקרה וקשה כאותם
ספרי הש"ס, ומקושטת בעיטורים מוזהבים מרהי-
בי-עין.

היא הסבירה לי את הסגולות הרבות שבתוכנו
המקודש. הוא הכיל את כל תפילות-השנה של
חג ומועד וגם פרקי תהילים, ואילו בכל עמוד
למטה היה תרגום סידור התפילות ב"עברי-
טייטש", ושם היו גם משלים יפים, שהיא למדה
אותם בעל-פה.

לאחר שנים, סיפר לי ד"ר יהושע דרליטש
המנוח כיצד ניצלה הסבתא בשנות המלחמה
מהתפוצצות בקרבת ביתה. כשנתקרבה החזית
לעיירה, לא רצו ההורים לנוע ולנוד בדרכים
כפליטים ובנו להם מקלט בחצר ביתם להצלת
נפשותיהם מהפצצות מן האוויר. רק הסבתא סיר-
בה לרדת למקלט בשעת הפורענות. היא תישאר
בבית. היא בוטחת באלוהים.

ואכן, כשהופיעו פעם המפציצים האיומים וכו-
לם ירדו למקלט — שבעה אנשים וביניהם הווג
דרליטש — עמדה הישישה בעקשנותה ונשארה
בבית, אפילו לא הגיפה את התריסים.
— האתחבא מפני אלוהים? — קראה אח-
ריהם.

ובינתיים הוטל צרור פצצות ישר מעל המיק-
ל וכל שבעת האנשים שהתחבאו בו נקברו חיים
תחת חורבותיו.

אותה שעה ישבה הזקנה בבית כשלפניה ה-
"קרבן-מנחה" הפתוח והיא שקועה בתפילתה תוך
זעזוע-האימים והחרדה שאפפו אותה.

רחל פיינגנברג-אמרי

אך היו כבר אז גם סטודנטים ברון'ישן: שני
הבנים לבית בוסיס, בני הרב מטעם ועוד אחד
מבני העניים, שגם הוא השכיל להתקשט בכובע
של סטודנט. אך בקרב בני-הנוער במקום נחשב
לדוגמה ולמופת הצעיר זוהיה (יהושע) דרליטש,
שהגיע עד לשוויץ כדי לרכוש שם השכלה אקד-
מאית. הוא אגב, גם הצליח להתחתן עם הנערה
היפה ביותר בעיירה, שפרה בת-הטובים לבית
הרונפלד.

בין צעירי העיירה הרבו גם לדבר על רופאת
השיניים המעניינת, אשר התיישבה במקום והצ-
ליחה מאוד בעבודתה. אך בינתיים הגיע לרון'-
שיץ' גואם בחסד של הציונים והוא כבש את לבב
הרופאה בלהט דבריו. העלמה שברה את מטה
לחמה, חיסלה את המרפאה המסודרת שלה והלכה
אחרי הגואם הציוני הנלהב.

בערבי יום חמישי, אחת לשבועיים, היו מת-
אספים מספר בני-טובים מרון'ישן למסיבת-תה
בבית הרוקח. הוא היה בן עשירים מפולין המרכ-
זית, איש משכיל, טוב-לב וידו נדיבה. אורחי
המסיבה מעטים היו, אך הם התמידו לבוא, ובעל-
הבית ורעייתו הצעירה, שהשתוקקו לחברה, היו
מקבלים את אורחיהם בעין יפה, מפנקים אותם
בשיחה נאה וגם במאכל משובח.

לסעודת-רעים זו התנגדה רק אמו של הרוקח,
שהיתה באה מזמן לזמן לביקור בבית בנה. זאת
היתה זקנה זקופה, לבושה בהידור, מסורקת בפאה
נכרית העשויה בטעם ועדויה היתה במיטב תכ-
שיטת היקרים גם בימות החול. בבית הבן היתה
פוגשת אנשים בנחת ובנועם. רק בשעת מסיבת-
תה הדר-שבועית של יום חמישי היתה נעלמת
בחדרה והשתתתה שם עד שהאורחים עזבו את
הבית.

כששאלתיה פעם, למה אין רואים אותה בשעת
המסיבה השיבה גלויות:

— הכנסת אורחים על יד השולחן הערוך —
דבר טוב ונאה הוא. יש אורחים אשר עיניהם
נשואות לתקרובת משובחת ונהנים משיחה נאה
הגורמת להם ולמארחיהם תענוג רב. אבל יש
אורחים שהכנסת אורחים בבית יהודי, שאלת
קיום היא בשבילם. בין האורחים בביתי אני, מסו-

אסיפות אזכרה ברובנה

הרחבה שלפני בית הכנסת היתה מלאה אדם ובקושי פרצנו לנו מעבר פנימה. היה זה יום חם, לעת ערב, הדוחק היה גדול והנרות הרבים שנדלקו הוסיפו מחומם וקדרות השעה השפיעה עלי, וקשרתני לזכרו של הנפטר הדגול.

מעל הבימה נשמעו תפילות, הספדים ונאומים שתכנם היה סתום בשבילי, אך בלי להבינם נקלטו במוחי יתכן שאפילו בכיתי מרוב צער, כי אבא ניגב את פני מדי פעם. לא הכרתי את

שנה שנה, כשמגיע יום כ' בתמוז, יום פטירתו של ד"ר בנימין זאב הרצל, עולה בזכרוני אזכרת האבל שנערכה למנהיג הציוני בבית הכנסת הגדול בעיר רובנה בשנת 1904, יומים אחרי שהגיעה הידיעה המרה על פטירתו. בבית הורי נשבה רוח ציונית, אבי נמנה עם האגודה הציונית המקומית. הייתי ילד והרגשת האבל שבביתנו חדרה ללבי. אמי המשכילה הסבירה לי את גדולתו של הרצל ובדמיוני הוא הצטייר כ"מלך היהודים". זכור לי

בנין בית הכנסת הגדול ברובנה

הנאומים, פרט לא' הרש הלר, מראשי הקהל ברובנה שסיפר כי בנסעו לקונגרס הציוני בבזל פגש ברכבת מוינה לבזל את הד"ר הרצל ושוחח אתו כחצי שעה והתרשם עמוקות מאישיותו המקסימה ומתכונותיו הגדולות והנועזות לטובת עם ישראל וארץ ישראל, ולעסקן הציוני הותיק שלמה קוליקוביץ', אשר יחד עם החזן ואתם הקהל אמרו קדיש.

אספה רבתי שניה בבית הכנסת הגדול ברובנה השמורה בזכרוני היא אספת המחאה שנערכה

העתון שהובא לביתנו מפטרבורג ובו הידיעה עם שיר של המשורר שמעון פרוג על הרצל בו הוא קובל: „הוא מת, מנהיג העם, ובית ישראל נתיחם.“ העתון נחטף מידי מוכרי העתונים.

רובנה היהודית היתה כולה שרויה באבל כראוי להסתלקות שר וגדול בעם, הכל דיברו והעלו את דמותו של המנוח וגדולתו.

כעבור יומים נהרו המונים לבית הכנסת הגדול אשר ברחוב זמקוביה לאזכרה להרצל, אבי נאות לקחתני לאספת האזכרה, בראותו את התענינותי הרבה והשתתפותי באבל הכלל, ובלכתינו לבית הכנסת נהרו אתנו המוני יהודים.

ונשאר במצור, ללא אפשרות להודיענו על עצמו). כשנערכה אספת מחאה בקשר למאורעות יחד עם אזכרה לקדושים בבית הכנסת הגדול הרובנאי, באו לבקש מאחי למסור ידיעות על הקורות וכו'. שמחה, אז בן 16, הרצה וסיפר מעל בימת ביהכ"נ על מה שהתרחש בארץ. הוא הצליח לרתק את ההמונים שבאו לאספה לשמוע את „דבר ארץ-ישראל" מפי צעיר בן עירם. **שמואל פיסיוק**

בילוורקה עיירתי ו... שלום עליכם

ההבעה של ישו הנוצרי, צצו לפתע מאחורי המצבות שני טיפוסים ובידיהם אקדחים והסבירו לי ב„ידידות", כי עלי להסתלק מיד מבית הקברות הנוצרי. אחרת, הוסיפו באדיבות, לא יהיה כל קושי למצוא פה גם בשבילי כבדת ארץ... אחרי „רמז" זה לא היתה לי ברירה אלא להפוך את „אהבתי השניה" למקור הכנסה והייתי לקריין מקצועי. שלום-עליכם שלי התייצב לצידו.

לפני שש שנים, בשנת המאה להולדתו של גאון ההומור היהודי, חשתי, כי אני חב לו שלום עליכם שלי משהו יותר מאשר תכנית נוספת מיצירותיו. אך יחד עם זאת רציתי להישאר נאמן למקור, בלי „עיבודים ותיקונים", בלי פזמונים ומחולות". בשנת 1960, אמרתי, אין הכרח להשתמש בתפאורה ובתלבושת, איפור ואביזרים כדי להמחיש את ה„קליינע מענטשעלאך". מטרת המטרות היא להיטבל במגנינות המרוממת של-הם, באמונתם העמוקה, בהסתפקותם הענווה במוטע, בעשירות קבצנותם. וכי מה דרוש לו לתיאטרון, אם לא מלה קולחת של גאון והודעות עם תוכנה וצלילה?

כי שלום עליכם הוא אוניברסלי. בהיותו יונק ממעיינות העממיות היהודית השרשית, התנשא לצמרת היצירה האוניברסלית. ככל יוצר גדול, הפך גם שלום עליכם לנחלה רוחנית בינלאומית, לאחר שניזון מגדלות לאומיות והנצחיות שהיו ואינם עוד.

אליהו גולדנברג

בקשר לפרעות 1929 בארץ-ישראל ולזכר הקדושים שלהן. הייתי כבר אז מבוגר ומעורב בחיי ציבור ברובנה. אחי שמחה (פרת, שגריר ישראל לשעבר בארה"ב, כעת באוסטרליה) למד אז בבית הספר הריאלי בחיפה ובתום ימי הדמים בחברון, ירושלים, צפת ועוד, הגיע לחופשת הקיץ הביתה לרובנה. מפיו נודעו לנו הרבה פרטים מקורות הדמים של הימים ההם (בימי הפרעות נמצא עם בית הספר ומספר מורים במטולה

בעיירה הקטנה שלי באוקראינה היתה שפת אמי אותה אידיש, בה דיבר ויצר שלום-עליכם. אותו גיב, אותן ברכות ואותן קללות.

בילוורקה שלי יכלה להיות כתריאלעווקע של שלום עליכם, אף בה היו „בתים קטנים, בהם ישבו אחינו בני ישראל כמו דגים בחבית והיו פרים ורבים כבני אדם" — וכולם נישאים על כנפי התקווה כי „גאט וועט העלפן" (אלוהים יעזור!).

צינורות ביוב, חשמל או דברי מותרות דומים לאלה, לא היו גם בבילוורקה. אולם בכל אחד ממאה ועשרים הבתים הקטנים היו מדפים עמוסים ספרי קודש ולהבדיל ספרי חולין.

מלבד רגליים ארוכות היו ל„מלך דער לאנגער" (מלך הארוך) חמש שיניים מחודדות, חיוך מתמיד בתוך עיניו הממזריות וקול מצטלצל כקולו של פעמון-כסף סדוק. יום-יום לעת ערב היה „פורץ" לתוך הבית, „חוטף" כרך מספרי שלום עליכם, נשען אל הארון הצולע ו... כל הבית נתמלא צחוק עד דמעות. כל עובר ושב היה נעצר ליד הבית, „תוקע" ראשו מבעד לחלון הפתוח ומצטרף ל„רגעי האושר הגדולים ביותר בחייו". הייתי אז כבן שמונה או תשע.

בשנת 1930, בוורשה, בהיותי בן 21, היו לי שתי „אהבות": פיסול וקריאה ודיקלום לפני חובבי ספרות עברית ואידיש. פעם, בהיותי עומד ומפסל בבית קברות נוצרי את אצבעותיו רבות

בילוורקה בחורבנה

קטריבורג ובילוורקה. הגיטו כלל 2-3 רחובות צרים. המרוכזים הצטופפו 30—40 איש בבית (כ-10 אנשים בחדר), נתונים לפחד, קור ורעב. כמעט יום יום היו מריצים ברגל את יהודי הגיטו לעבודות כפיה בסביבת בילוורקה ובעיירה גופה והם נדרשו לרוקן את בתיהם הם ולהעבירם לאוקראינים לשימושם. נקל לתאר את מצבם הכלי-כלי והנפשי של יהודי בילוורקה. נוסף לרעב, הדחק והסבל פשטו גם מחלות בגיטו. לא היה לאן לברוח, כי הידיעות מן החוץ היו איומות. כה נמשך המצב כמחצית שנת 1942. הילכו שמועות על חיסול קרוב של יהודי הגיטו ואמנם הגרמנים בחרו את ראש חודש אלול באותה שנה לביצוע זממם השפל. הם שלחו הודעות לכפרי הסביבה לאוקראינים שיבואו לשעה קבועה ל"תה" לוכה גדולה בלנוביץ" ויביאו אתם אתם וגרונם. הללו הופיעו רכובים על סוסים ובעגלות עם בני משפחותיהם. לפי הוראה הסתדרו הבאים משני צדי הרחוב של הגיטו עד לבית הקברות. אותה שעה נכנסו שוטרים אוקראינים מזוינים לתוך הגיטו ואספו קבוצות יהודים והובילום אתם. קמה בהלה ובכיות בבתים וברחוב, איש לא מצא דרך להצלה. עם כל קבוצה שהובלה מהגיטו גבר הפחד. האוקראינים שהגיעו ל"פאראדה" ראו וידעו את הנעשה וכיסו פניהם בסדינים, לבל יכירום היהודים המובלים לעיניהם. היו מקרים שכמה מהמובלים ניסו לברוח, הודרו העומדים בצדי הרחוב לתפסם ולהכות בראשם עד זוב דם. כך הוצאו היהודים מהגיטו וכך הובלו ברגל אל מחוץ לעיירה למקום שנחפרו מספר בורות. כל יהודי הגיטו הומתו כאן באכזריות והושלכו אל תוך הבורות לעיני השמש ובא הקץ גם לקהילת בילוורקה ואין מנחם.

דוד מילשטיין

זכרונות מזדולבונוב

תש"ג, 1942.

לעיני — העיר והיהודיה, שחיו בימים המרים תחת שלטון הנאצים ושבֵּיב האור שהאיר לכמה יהודים מעזרת הגרמני — הידיד המהנדס גרא-בה הנודע.

העיירה היתה מיושבת יהודים ודופק החיים הלאומיים בה היה חזק בימי השלטון הפולני בשנות 1920 — 1939. בקרבת העיירה סודר קיבוץ הכשרה לעליה לארץ-ישראל. משפרצה מלחמת-העולם השניה והגרמנים כבשו את פולין הגיעו בסוף 1939 פליטים רבים מרחבי פולין, שחיפשו מקלט והתעכבו בעיירה. יהודי המקום דאגו להם בדירות זמניות, בעבודה ובמזונות והוכיחו את רגש האהבה הטבעית של יהודי ווהלין. עם כניסת הצבא האדום לעיירה התרגלו היהודים לאט לאט לאורח החיים הסובייטיים, התארגנו בקואופרטיבים של בעלי מלאכה והוקם קולחוז חקלאי. לא עבר זמן רב ובקיץ 1941 פלשו הנאצים. כבר בימים הראשונים לשלטונם הרגישו היהודים את נחת זרועם של הכובשים והאוקראינים הרימו ראש נגד היהודים.

עת צרה החלה ליהודי בילוורקה. ביום אחד, ראשון בשבוע, הוציאו הגרמנים 4 בנות יהודיות צעירות אל כיכר השוק שבעיירה, פשטו את בגדיהן ורצחו אותן לעיני כל באופן אכזרי ביותר. היו אלו: רחל מילשטיין, רוזה פופיק, בתיה וורכמן ושיינדל שולמן. הקרבנות הראשונים שלהם בעיירה בשבוע הראשון לכניסתם והדבר שימש אות לבאות. אחרי זה דרשו הגרמנים מהיהודים להקים מתוכם ועד, "יודנראט" שיעמוד לשרותם והטילו היטלים (קונטריבוציות) על היהודים בזהב וכסף, עורות וסחורות אחרות. בתי היהודים הלכו והתרוקנו ועל הוועד היהודי היה לעמוד בפרץ ולבצע תחת איומים את הדרישות שהיו למעלה מכל אפשרות ממשית. אחרי כמה חודשי שוד, בלהות ונגישות הופיעו ביום בהיר קלגסי הרוצחים וגירשו את כל יהודי המקום לעיירה לנוביץ, מרחק 12 ק"מ מבילוורקה, מקום שרוכזו בגיטו יהודי 3 עיירות: לנוביץ,

נלקחתי לעבודת כפיה על-ידי הכובשים הגרמניים — בסתיו 1941 מעיירתי מיוזוש לזדולבונוב, אך שיחק לי המזל והצלחתי להימלט מידי הרוצחים ביום השואה המר של השמדת היהודים בעיר זאת, ב-13 באוקטובר (ב' חשוון

קחו ע"י הגרמנים לפני זה, חילקה אתנו את מר גורלה. היא דאגה לנו כמו לנכדיה הקטנים ממש. משפחה שניה בזדולבונוב שהוכיחה דאגה יתרה לנו, עובדי הכפיה, היתה משפחת זינגר מיהודי המקום, אף היא כלואה בגיטו, עשתה רבות לעזרתנו בכל האפשר ולא רק באיכסון. וכאלה היו עוד יהודים יקרים שבסבלם זכרו אותנו, האחים לצרה, המובאים מן החוץ והמועמדים יחד אתם לטבח...

יצוין האיש העסקן שליפשייין ז"ל, שהיה ראש הוועד של ה"יודן ראט" שהוקם ע"פ צו הגרמנים. היה זה איש טהר מידות ובעל לב רגיש, המוכן לעשות למעלה מהאפשר והמותר למען הזולת. שלא כראשי ועדים דומים במקומות אחרים עשה יומם ולילה לעזרת אחים והיה המליץ והעוזר לכל. כולנו רכשנו לו הערצה והוקרה וסמכנו עליו ועל צעדיו שהיו מכוונים תמיד לטובת היהודים אפילו בסכנת נפשות. בגלל התנהגותו זאת נאסר פעמים אחדות, אך שוחרר וחזר לתפקידו לשרת את אחיו ועמו בעת צרה. זכור המקרה כשהיודן-ראט נדרש לספק לגרמנים 10 יהודים להוצאה להורג בגלל אי-אספקת סכום בזהב ושוב נעצר לימים אחדים, אך שיחק לו המזל ושוחרר לשם סיפוק אחר לכובשים. אולם הנאצים מצאו דרך אחרת להוציא 10 יהודים כקרוב, בעת מאסרו של שליפשייין, ולבסוף, ימים אחדים לפני ההשמדה — נלקח ולא חזר.

לא ידענו על אקציות כבערים אחרות, אולם לא זכתה זדולבונוב אלא לדחיה, גם עליה עלה הקץ עם העיירות האחרונות של ווהלין. רפת קטנה בצד חצר שבה מצאתי מחסה וסתר הצילה את חיי ביום המר והנמהר. השקפתי דרך סדק בקיר, בהיותי רואה ואינו נראה, ובעיני ראיתי את יהודי זדולבונוב ואתם כל אלה שהגיעו ממקומות אחרים בחפשמ כאן פינת הצלה, כשהם מובלים בהמון תחת משמר כבד בדרכם האחרונה. היה זה הקץ לקהילת זדולבונוב, ואני לעיני שראו זאת.

אחרי השיחרור הגעתי בשנת 1944 לזדולבונוב וגרתי בה זמן קצר, מצאתי זדולבונוב אחרת, לא יהודית, ביקרתי במקום קברי-האחים שעל יד הכפר סטאר-מילסק ואת בית העלמין הישן ולא מצאתי נוחם.

נחום קופיט

מספר היהודים בזדולבונוב בתקופה ההיא היה כ-2000 נפש, כ-50% מהאוכלוסיה הכללית. חשיבותה של העיר היתה בקשר תחנות מסילת הברזל שבה לכמה כיוונים ובה הוחזק בית-מלאכה (דיפו) לרכבות, בבית-החרושת הגדול למלט וקרבתה לגבול הרוסי-פולני עד לכיבוש הגרמני. בזדולבונוב היו בתי-ספר כלליים ובית-ספר של "תרבות" ומוסדות-ציבור שונים והאוכלוסיה היהודית והלא יהודית היתה תרבותית. הנוער היהודי דיבר עברית ועמד בשורות הנוער הציוני לפלגיו. כמעט כל יהודי המקום נטו לציונות והוכיחו את יחסם בתרומותיהם הנדיבות לקרנות ועליית חלוצים לא"י.

כאמור ינקה העיר מרובנה שכנתה ורבים מבניה התחנכו בגימנסיה "תרבות" ברובנה בתקופה שבין 2 מלחמות העולם ופעלו בארגונים ובוועדים הציוניים של החבל הווהליני ואף התבלטו בפעילותם, עד שעלה הצר הרוצח ושם להם קץ.

עבדתי יחד עם יהודים אחרים ששועבדו לעבודות כפיה בתנאים קשים למדי, אך עמדה לנו עזרתם של יהודי המקום שהקלו על סבלנו והודות להם יכולנו להחזיק מעמד, נשענים על טוב לבו והגינותו של המהנדס גרבה הגרמני, שניהל מפעלים מלחמתיים.

העיר היתה מחולקת לשני איזורים וקו מסיר לת-הברזל הפריד ביניהם. גשר ברזל היה נטוי על פסי הרכבת למעבר מחלק אחד של העיר לחלק השני. החלק הקטן נקבע ל"גיטו" ליהודים וכמובן גם לנו, המובאים לעבודה במקום. בית הכנסת שבמקום שימש בשבילנו גם מקום מגורים וגם מטבח והדוחק בו היה רב מנשוא. שמונה אנשים ויותר מאתנו גרו בחדר קטן, מאחר שבית הכנסת לא איפשר לכולנו לסדר משכבים בלילות, וחדרים אלה העמידו לרשותנו יהודי העיר (אם בשכר זעום או ללא תשלום כלל), למרות הדוחק ששרר בגיטו וסבלם הלא יתואר של הכלואים בתוכו. תזכר לברכה האשה ויינצווייג שמסרה לנו חדר בהשאירה לעצמה ולנכדיה חדר שני שבדירתה. מצבה של מיטיבתנו היה קשה מאד. עם זאת היא בישלה בשבילנו מעט אוכל ללא רוח כלשהו והיא, השכולה מבניה ובעלה שנל-

דרושקופול עירתנו

ובנות להכשרה באחוות ובבתי-מלאכה — ומגור דות הכשרה אלו למקום ההכשרה החלוצית הידוע קלוסובו כשליבים לעלייתם לארץ-ישראל. כך נשתנתה העיירה היהודית דרושקופול תוך 2 עשרות שנים בהוציאה מתוכה כ-150 נפש לישראל ומספר קרוב לזה לרחבי העולם.

האוכלוסיה היהודית בעיירה נכרתה כולה בשואה הנאצית ביום המר של ההשמדה, כ"ו באלול תש"ב. קהילה יהודית, עדה ווהלינית שלמה נמחתה. נתרקנה דרושקופול מיהודיה.

ברטט וביראת כבוד מעלים שרידי הפליטה של קהילת דרושקופול המפוזרים בעולם את זכר עירתם, עריסת מולדתם — דרושקופול הקטנה והדלה, מקום חלומותיהם וחינוכם ומבכים את הוריהם, מוריהם, עסקניהם ומדריכיהם. יכאב הלב על הקץ הטראגי של היקרים שהושלכו לבורות, שנאלצו לחפור לעצמם במוידם. הרי זה קבר האחים שבקרבת העיירה. קבר ללא ציון. אולי גם מחולל בידים טמאות — והלב זועק ואין מנחם.

בנימין בן-אריה

אנטונובקה

גם רב, בנו להם בית מדרש לתפילה, עסקו במלאכות שונות ובעיקר בעיבוד אדמותיהם. גם בני המתיישבים הראשונים נשארו באנטונובקה ובנו בה את חייהם עד לראשית המאה. באמצע המאה ה-19 חיו באנטונובקה 417 נפש יהודיות ובמפקד בשנת 1897 הגיע מספרם ל-620. אותן זמן נאחזו במקום 27 לא-יהודים בשרותים אצל יהודי המקום ובתפקידים מיוחדים (והן לא יתכן ישוב כזה בלי „גוי של שבת“). משגדל הישוב ורוחות חדשות החלו לנשב במדינה, נמצאו שעזבו את המקום, בעיקר לרגל נישואים או משרות מחוץ לעיירה. תחת הכיבוש הנאצי המשיכו בני אנטונובקה בחייהם, עד שהחלו הפגיעות בנפש וברכוש. הנוער הוצא מהמקום ע"י הצבא האדום בנסיגתו מהחבל הווהליני, הנשים והמבוגרים חיפשו להם מקומות סתר עד יעבור זעם, אולם יד הנאצים השיגה את רובם. אליעזר וינוקור

יהודים קראו לה דרושקופוליה, והיא עיירה ווהלינית טיפוסית במחוז הורוכוב (בעבר במחוז לודמיר). נבנתה על שטח שנקרא לפניו זשורב-ניק, קרוב לגבול גליציה. לפני כמאה שנה, בערך, ישבו בה כ-600—700 יהודים ובמרוצת הזמן גדל מספרם, על אף העויבה של רבים, והגיע ל-1000 נפש, בערך. ירוד היה המצב החברתי והכלכלי של יהודי דרושקופול בימים הרחוקים, אך מאז המהפכה הגדולה ברוסיה הצארית וההתעוררות ברחוב היהודי בערים הקרובות (לודמיר ולוצק מזה וישובי גליציה מזה), החלה התקדמות בעיירה, שהיתה חסידית ושקטה על שמריה.

נוער אידיאליסטי גדל בעיירה אחרי מלחמת העולם הראשונה, חדור שאיפות ומאווים לשינוי פני החיים, ליציאה מהחומות. הוקמו אגודות של תנועות לאומיות שכבשו את לב הנוער והוציאוהו למרחב להתפתחות חברתית והשכלתית ובעיקר לציונות. הנוער נמשך ללימוד עברית ולעשותה שפת-דיבור, נוסד בית-ספר עברי, והתפתחה הספרייה המקומית, שריכוזה סביבה את הדור הצעיר. עם התפשטות הציונות הכירו גם האבות והאמהות בדרכי הבנים והשלימו עם יציאת בנים

אנטונובקה, בפי יהודים אנטוניבקה, היתה ישוב יהודי חקלאי במחוז רובנה על אם הדרך בין קוסטופול וטוצ'ין (עיירות בשם זה היו גם בפלכי מינסק, חרסון ועוד). ישוב זה נחשב „סלובודה“ ברוסיה הצארית והתארגן בשנת 1833 על אדמה פרטית ע"י 27 משפחות איכרים יהודים (שמנו קרוב ל-200 נפש). ושטח אדמתם היה 347 דיסטניות. היה זה ישוב קטן שהשלטון הרוסי רצה לראות בו ובישובים יהודיים דומים פרודוקטיביזציה של יהודים ומעבר לחיי עבודת אדמה, וניתנו לו הנחות מיוחדות: שיחרור מחובות שרות בצבא הרוסי משך 50 שנה ופטור מתשלומי מסים-ארנונות משך 30 שנה, כדי שייאחזו המת-יישבים במקום ויכו בו שורש. היהודים התושבים הרגישו את עצמם חופשים בישובם ורקמו להם מסכת חיים לאומיים כדרך היהודים בעיירות ווהליניות אחרות. הזמינו שוחט, ובמרוצת הזמן

טורצ'ין

צרכי ציבור ודת היו מסודרים פחות-או-יותר, בתי כנסת לא חסרו ואף לא מתפללים בתוכם, חברות תהילים ומשניות ועוד. כל אורח החיים המסורתיים הווהליני-טיפוסי התבטא בהמשכת שרשרת הדורות, עד שגשבו רוחות הזמן שהשפיעו על הרחוב היהודי אחרי מלחמת העולם הראשונה וילדי החדרים המסורתיים גדלו וקלטו רעיונות ואידיאות וגמשכו לציון, לתנועת החלוץ ולציונות. התבלט חוג של אינטליגנציה יהודית וממנו יצאו לעולם הגדול. תרבות חדשה חברתית ולאומית כבשה את הלבבות והמוחות. כך נוסד בית-ספר יהודי-רוסי של 8 מחלקות של חברת מפיצי השכלה (או היחיד בוהלין), התארגן חוג דרמטי להצגות ואגודות למיניהן; נוסדה קופה להלוואה וחסכון שהפכה מהר למוסד חשוב ומועיל בעיירה, שמייסדה היה ד"ר ביילין. בימי מלחמת העולם הראשונה סבלה העיירה קשות משרפות, חורבנות ומחסור. היו אלה זמנים קשים מנשוא, אולם גברו החיים — והעיירה נבנתה מחדש. לאט-לאט התאוששו מהפורענויות וחזרו למעמד הקודם. צצו פרנסות, עסקים ותנועות לאומיות וסוציאליות והחיים התארגנו תחת השלטון הפולני, לאחר פרעות וחילופי משטרים שונים.

יוצאי טורצ'ין, שארית הפליטה באמריקה, בישראל ובארצות תפוצה אחרות נושאים את לבם לעברם והם מקיימים קשר הדדי לעזרה הדדית ולהנצחת העיירה וקדושיה שנספו בשואה האיומה שפקדה את בית ישראל. ישמשו דברים מעטים אלה ציון לזכרם.

אברהם אייזנברט

מתרפק אני על עברה של עיירתי, על יהודיה התמימים והישרים שטוו חיים מסורתיים וחינכו את בניהם לתורה ולחכמה, למלאכה ולדרך ארץ. היה בהם מן השלמות של מושגי הימים הרחוקים ההם עת ישבו דורי-דורות על אדמת נכר, אך היו גאים ביהדותם ובנאמנותם וקיוו לימות המשיח ולתמורות בעולם. התמורות והחליפות אמנם באו עם הזמנים החדשים. הבנים התפזרו בעולם הגדול והחלו בחיים חדשים ושונים. הרוב הגדול שנשא ארבעיירתי — יד המשחית פגעה בהם והם חוסלו ועברו מן העולם. כך אבדה, יהדות ווהלין, הענף הגדול של יהדות אירופה, שהושמדה כמעט כולה.

טורצ'ין עיירתי! הלב יהמה עת אעלה את מראך לנגד עיני. עמדת על תלך דורות מוקפת יערות ושדות רחבי ידיים בסמוך לאגם מים עמוק על אם הדרך המובילה ללוצק העיר, ממנה ינקת בהרבה שטחים. הנה אראה את מבואות העיר לאורך הכביש הראשי ובחלקו במורד. שורה של חנויות של יהודים בלבד היתה מרוכזת במבואות עד לעיר גופה. עיירה שכולה יהודים ואילו הלא-יהודים התרכזו ברחובות צדדיים במרחק-מה-מה יהודים.

הלאה משם, בצד הכביש הארוך — עמדו בתי-מלאכה של נפחים שקול הלמות פטישיהם על הסדנים נשמעו רחוק עד שעה מאוחרת בלילה. בדרך כלל חיו להג יהודי טורצ'ין בשקט ונשאו בעול תנאי הגלות בדומה לעיירות יהודיות אחרות בוהלין.

האוכלוסיה היהודית שבעיירה כללה בעיקר חנוונים ובעלי מלאכה; עסקו, עמלו והתפרנסו, — רובם בדחקות.

ה ש ו א ה

נ ר ת נ י ד

(מתוך דברים במסיבה עם חברי הנהלת האיגוד)

והדו נישא מעל לימים, הגיע גם אלינו, עורר אותנו לשתף את עצמנו יחד עמכם על מנת להשאיר זכר לקדושים, להעלות נר זכרון, שלאורו נראה אותם ונזיל דמעה על כי אינם עוד אתנו. ולא רק זאת עיקר המטרה. אנו נושאים עינינו אל היכל ווהלין. להקים היכל — בנין עד — יד ושם לקהילות הקדושות שהיו פזורות על פני מישורי ווהלין ונספו בשואה, לאוכלוסיהן שמתו בכל מיני מיתות משונות; היכל על חדריו ואולמותיו, היכל מואר בנר זכרון — נר תמיד, אשר יספר לבנינו ולבני בנינו ולדורות שיבואו אחריהם, על פאר העבר, גודל מעשי אבות, תפארת חייהם ונועם חן הליכותיהם. לנוגה אש נר התמיד הזה יתעלו בנינו. גם בנפשם תתעורר כמיהה להתיחד עם זכרם של קדושים וטהורים אלה ולדבוק במידותיהם הנעלות.

זכיתי לראות את שלד הבנין של „היכל ווהלין“. עמדתי לפניו גרעש ונסער מרוב התרגשות. אכן זוהי אנדרטה ראויה לעברנו ולקדושינו, ובלבי תפילה: נהיה אנחנו ראויים להם.

יוסף הוניק

השמחה האופפת אותי בהסיבי יחד עמכם, היא לא רק משום שישראלים אתם, ואף לא לאור העובדה, שעם יהודי ווהלין הנני בצוותא כיום הזה. עיקר השמחה שאתם משרים עלי, הוא הדבר, שאני רואה לנגד עיני פנים מתוחים של יהודי ווהלין מתעקשים להחזיק באמונתם לבצע משימה. וכאשר בתוך עקשנות זו שוורים מאוויים להציב יד ושם לקדושים מעוני-הצר, שלא קם כמותו לעמנו — מובטחני, כי כמה שלא יכבד מכם וכמה שלא יקשה עליכם — הדבר יקום ויהיה!

אין להעלים עין, שלא לכל אחד מאתנו, ניתן להתעלות למדרגה עילאית כזאת באמונתו. אכן, גם אנו כמזכרם ישבנו ובכינו לנהרגים ולנטבחים ככלל, ואין צריך לאמר, כי כל אחד בביתו ערך מספד מר על קרובו שנספה בשואה. אבל הזמן עושה את שלו. קולות הבכי והיללה לאט לאט הולכים ונדמים; הלא אי-אפשר להתהלך בין אנשים בפנים קודרים ובעינים דומעות. אולם אתם, אף כי דמעתכם פסקה ובכייכם חרישי — אינכם מחשים! וכעין בת-קול יוצאת מלבכם יום-יום, שעה-שעה ומכרות: אל דמי, אל שכת!

זכרונות מחורבן אוסטיליה

(סוף)

„אל תכאיב לי! צעקתי לעומתו בקול תקיף. הגרמנים שלחוני הביתה ואתם אינכם גותנים לי לעבור. אספר להם שהכית אותי ויענישו אותך.“ התקרבנו למרכז העיירה. הועקות והצריות כבר הגיעו לאוזני. משפחות ובודדים עוד מגיעים מכל קצווי העיירה למקום האיסוף. הנה אני רואה את נח ליולקה שכננו לשעבר, כשבזרועותיו ילדו הרך ואשתו לצדו מתיפחת בבכי חרישי. הסבתי את ראשי לבל יכירוני. והנה הביאני שומר ראשי האוקראיני, לפני קבוצת הרוצחים אשר שלחוני קודם לכן הביתה. כעת הם עמדו סמוך לקיוסק של האחיות גרשטנבליט ופקדו על

בדרכי לכפר פחוב נתקלתי בשוטרים אוק-ראינים והם חסמו את דרכי: „חורי יהודיה עלובה לעיר!“ ניסיתי להעמידם על „טעותם“ וחזרתי על הפזמון שבפי, אך הם לא רצו לשמוע. „חורי!“ צעקו ובמכה אחת הפילוני ארצה. ראשי הסתחרר. לא איבדתי את הכרתי, אך הרגשתי מליחות מה בפה. ירקתי רוק אדום... לא בכיתי. קמתי כהרף עין כדי שלא יעלו עלי במגפיהם המסומרים. בראש מורם צעדתי לפני השוטר. מפעם לפעם נצבט לבי, כאשר עברו יהודים בליווי שוטרים אל מקום האיסוף. „מהר, מהר!“ צעק השוטר בדחפו אותי בקת הרובה ובבעיטות רגל.

להשליך את הסודר. אינני רוצה להתכסות בו... אך מיד נזכרתי כי אסור לי לעשות דבר העלול להטיל עלי חשד כלשהו או למשוך עלי תשומת לב ללא צורך. נשארתי יושבת כפופה ומכווצת. כחמישים מטר ממני עמדה קבוצת המרצחים והשקיפה על ביצוע הגירוש למוות בפקודתם. סביבי עברו ובאו מכוניות אשר טרטורם התערב בזעקות האומללים שהובילו. הפניתי את ראשי אל מקום הריכוז אשר שם העמיסו את הקרבנות על המכוניות. לא יכולתי להסתכל שמה; אך המחזות הקורעים לב עברו גם לנגד עיני. צחוקם המרושע של המרצחים כלפי הזקנים והחלשים, אשר לא יכלו לטפס על המכוניות הגבוהות ונפלו תחתם, שיסע את גופי. עוברת עוד קבוצה ובתוכה הדודה יאנטה ומשפחתה, את בעלה לא ראיתי, חמישה ילדיה הקטנים נגררים אחריה כשאחד מחזיק בידי רעהו לבל יפרדו בדרכם האחרונה. כולם מתיפחים בבכי קולני. הנה יענקלה בן דודתי בלומה, יתום מהוריו, מגרר את עצמו ברגלו האחת אחר הדודה. רגלו השניה נקטעה

מפגז גרמני בשנת 1941. את יענקלה הפצוע אספו הגרמנים מהשדה, לקחוהו לבית חולים מעבר לבוג ואחרי אשר החלים החזירוהו לדודה יאנטה. לא יכולנו אז להבין את המעשה הזה של הגרמנים. כעת הוא נתמך בידי אחיו מוטלה בן השמונה והולכים אחרי הדודה יאנטה. הנה הגיעו אל המכונית ונדחקים לעלות ראשונים, כדי שלא לספוג מכות מידי האוקראינים הדוחפים אותם קדימה. המכונית מתחילה לזוז. רואה אני את יענקלה עומד ומבקש לעלות על המכונית ואינו יכול. הגרמני צועק אליו, "עלה!" יענקלה מנסה בכחות על-אנושיים לטפס על דופן המכונית אחרי שהשליך את קביו. המכונית כבר נוסעת והוא נשאר תלוי על הדופן. שותפיו לגורל מושיטים לו ידיים ומנסים להעלותו. הגרמני שפקד על טעינת המכונית, בראותו זאת, רץ אחרי המכונית והרים את מקלו העבה באוויר. שפתי נדהדקו, עיני נעצמו, אך זעקתו של הילד, "הצילו, הצילו!" סיפרה לי מה שמתרחש שם... רואה אני את הזוג הצעיר אשר התחבא בתנורים בבית קרקובר, קרב ובא בליווי שוטרים המאיצים במפרגוליהם. האיש שחור כולו מפיה. האשה צועדת לצדו בבגדים קרועים אשר חלקי

ההעברה לפיאטידן. הקדמתי ופתחתי בתלונה על מלווני: "הוא לא הירשה לי ללכת הביתה והיכני באכזריות..." חבורת הרוצחים הכירה אותי מיד. האוקראיני הצטדק בפניהם: "חשבתי שהוא יהודיה..." השוטר הסתלק במהירות מהמקום. דמי קפא בעורקי. על המשאיות הגבוהות העלו תוך מכות ודחיפות, אנשים, נשים וטף. בגדיהם היו קרועים. נשים התנגדו להפרדת הבעלים מעליהן. הגברים הללו נלקחו לחור, כדי לנצל את שארית כחם בעבודת פרח לפני מותם.

לעבר יהודי אשר הסתובב במרחק מה, ואחד הגרמנים התקרב אליו — הופנה אליו מבטי. האיש התקרב. לא טעיתי, זה שמעון שוור החבלים מרחוב דנכע, לפני המלחמה. כשהייתי הולכת לבקר את סבתא באותו רחוב, הייתי סרה אל גלגל שזירת החבלים שלו ומסובבו. לא פעם אחת בלבד ספגתי ממנו מכות על שקלקלתי לו את פרי עמלו המיגע... אך לשם מה קרא לו הגרמני?

"דבר אליה באידיש ושאל אותה מי היא" — אמר הגרמני. שמעון ציית ושאל: "ווער ביזטו?" כמו זרם חשמל עבר בגופי, אך התאוששתי ונשארתי אדישה, לא עניתי. "ווי רופט מען דיר?" המשיך שמעון לשאול. "מה, הוא רוצה למכור לי שמרים?" שאלתי את השוטרים האוקראינים. "כן אני רוצה לקנות שמרים בשביל וודקה..."

שמעון הבין את מלחמתי ופסק בהחלטיות. "היא אינה מבינה מילה באידיש, איננה יהודיה". חבורת הרוצחים פרצה בצחוק קולני, כשהאוקראיני תירגם להם את דברי. שמעון הסתלק וחזר לתפקידו.

"בואי!" — אמר אלי קצין אחד, כשאחריו השוטר המתרגם. הלכתי אחריהם כשכולי רועדת. "הנה, שבי כאן, — אמר הגרמני בהושיטו לי סודר גדול, — שבי עליו כי האדמה קרה". והשוטר תירגם לי. "תשבי כאן, המשיך הגרמני, עד אשר כל אלה יעזבו את העיירה. אז תוכלי לחזור הביתה". השוטר תירגם את דבריו. השניים הלכו ממני. הסודר היה פרוש תחתי וקצותיו כיסו את רגלי היחפות. מיששתי בסודר הרך. ודאי של אשה יהודיה הוא. רטט עבר בגופי. רציתי

ריהם באדישות מדומה. מסביב כבר היתה דומיה. את קולות האומללים לא שמעתי עוד. הכל עבר. רק חפצים שונים נשארו פזורים על הכביש וביניהם בגדי האשה המגואלים בדם. מלווי נעצרו ליד חבורת המרצחים. את הקצין הגבוה הנשוע לא ראיתי ביניהם. כנראה שהנשיכה היתה רצינית ואולי עשתה אותו לבעל מום.

לא חיכיתי למתן רשות ללכת הביתה והתחלתי צועדת לעבר הכביש המוביל לכפר.

התרחקתי בצעדים אטיים. הרחוב היה ריק מנפש אדם. מאי שם נשמעה נביחת כלב. חתולה שחורה קפצה מחלון פרוץ, התקרבה אלי ובייללת תחנונים השתרעה לפני רגלי. לטפתי אותה בחמימות. חתלתולה מסכנה! גורלי כגורלך ועוד יותר גרוע משלך. את תמצאי אנשים טובים אשר יקבלו אותך מבלי שתארוך לך כל סכנה, ואילו אני בכל מקום יגרשוני ואולי גם יהרגוני...

היא שלחה את לשונה וליקקה את דמעותי שהרטיבו את פרוותה הרכה...

קמתי והמשכתי בדרכי. החתולה עוד רצה אחרי כמה מטרים. לבסוף נתיאשה ונשארה עומדת כשהיא נפרדת ממני ב"מיאור-מיאור" עצוב מאד. אחר חזרה על עקבותיה וקפצה בחזרה לתוך הבית העזוב.

אני מחישה את צעדי, אגב פרידה מהעיירה החרבה והשוממה, בהעלותי בזכרוני את ימי ילדותי שעברו כאן. את כל אלה שהיה לי מגע אתם בין לחיוב ובין לשלילה. את המורים הטובים ועוד אחרים שעזרו לי בלימודי ולעומתם את מורתי הנוצריה ינדו'בסקה ובתה האנטישמית. מקום מיוחד תופס בלבי היהודי הטוב והנלבב, ד"ר מוזיקנטסקי, אשר היה מרפא ילדים עניים, יהודים ונוצרים כאחד, חנן אין כסף. מי עוד נשאר בחיים מכל האנשים הטובים? — — —

אני מגיעה אל הגשר הראשון שעל הנהר, הנשמר על ידי שוטרים אוקראיניים, הם אינם עוצרים אותי ולא אומרים דבר. אני מתקרבת אל הגשר השני שבכניסה לזלוזה; פניתי שמאלה כשעיני עוד מספיקות לראות מרחוק את גגות הבתים של העיירה, כאילו מרכינים הם ראשם ואומרים קדיש אחרי אלה שעזבו ומתו על קידוש השם...

אסתר שמוקלר

גופה נגלו מתוכם. ידה האחת רועדת בתוך יד בעלה. בשניה היא מנסה לכסות את מערומי בשרה. פניה חיוורות וכתם אדמדם מכסה את לחיה האחת. הם עברו קרוב אלי ולא ראוני.

ליד אחת המכוניות מנסים השוטרים להפריד בין האשה לבעלה. בגדיה הקרועים גלשו מעליה כליל ורק תחתוניה נשארו עליה; ידיה מחזיקות בכח בבגדי בעלה שלא ינתקו ממנו. לבסוף הם מפרידים בין הזוג ואומרים להעלות את האשה על המכונית, אך היא מכה בהם בידיה, בועטת ברגליה ונושכת את ידיהם עד זוב דם. הם משיבים לה מכות, אך אינם יכולים להתגבר עליה. ממרחק מה עומדים המרצחים המנהלים את "האקציה" ומתפקעים מצחוק...

פתאום נשמעה פקודה מפי הקצין המטופח: "חדלו!" — הם הפסיקו להכותה, רק כמה ידיים חזקות אחזו בה היטב. שערותיה השחורות כפחם היו מפורות על כתפיה הצחות כשלג. עיניה כתכלת וזשמים. באותו בוקר בלטו במין טירוף מתוך פניה החיוורים. גופה היה שטוף דם. היא לא התנגדה עוד. עמדה ללא גוע כאילו נהפכה לגוש סלע. כמה גרמנים התקרבו אליה. היא הסתכלה עליהם בעינים גדולות ומלאות שנאה וטירוף. המפקד הושיט יד ימינו ואסף את שערותיה הארוכות מאחורי כתפיה ובידו השניה הרים את סנטרה מול פניה. לפתע גרתע הגרמני אחורנית כשהוא תופס את ידו המורמה בידו השניה, גאט מיינר! "צעק מכאב... מפי האשה נזל דם, דמו של הגרמני... היא נקמה בו! אשה יחידה נקמה בעד דם האלפים... מיד נשמעה יריה והאשה נפלה מתבוססת בדמה.

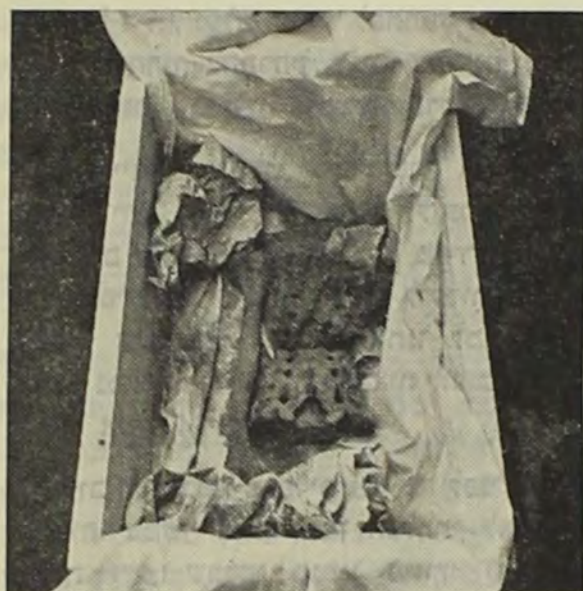
הם העלוה על המשאית בזריקה אחת. האומר ללים מיהרו לכסות את גופתה.

אך בזה לא די. עדיין נגזר עלי להסתכל במחזות זוועה כהנה וכהנה. הנה שומעת אני וריות מכל עבר. דעתי כמעט שנטרפה עלי. מדוע איני מצטרפת אליהם? מה טעם יהיה לחיי כשאשאר יחידה בין הגויים? אך לא! חייבת אני לחיות ולנקום עד כמה שיהיה בידי במרצחים הגרמניים והאוקראינים גם יחד. כן, אני אצטרף לפרטיזנים ביערות, אכריח גם את אחי לבוא אתי ליער, כי אחרת אין תועלת בחיים...

בעוד אני רוקמת את תכניתי לעתיד, התקרבו הגרמני והאוקראיני וקראו לי לקום. הלכתי אח-

העברת אפר קדושי קוריץ

נות במזרח-אירופה להתעוררות לאומית בסוף המאה הקודמת, בבתי-הספר העבריים שבה, שקדו על תחיית השפה. החינוך הלאומי-ציוני של

הדורות האחרונים הביא לעלייתם של כ-10% מיהודי קוריץ לארץ-ישראל.

היום יושבים בארץ כ-600 יוצאי הקהילה. הארגון מוציא בטאון המופץ (אלף עותקים) בישראל ובחוץ-לארץ, ומקיים בתל-אביב (בפינת הרחובות החשמונאים וקרליבך) בית על-שם הקהילה, המשמש אף הוא יד ושם לקדושי הקהילה.

מרדכי בונה

עצמות קדושי העיר קוריץ בוהלין הובאו לקבורה בישראל ביזמת ארגון עולי קוריץ. העברת העצמות לישראל נעשתה בפעולה קונספיראטיבית של קבוצה מצומצמת, שפעלה מתוך סיכון רב, בזהירות ובמסירות-נפש, כדי שלא לעורר את חשד השלטונות המקומיים לכך, שהיו ודאי אוסרים את המעשה. שרידי העצמות הוצאו מתוך בור, קברי-האחים, ביער קוואק בקרבת העיר, מקום השמדתם וקבורתם של בני קהילת קוריץ החרבה. הקבוצה צריכה היתה להתגבר על מכשולים רבים עד שהביאה את אפר הקדושים לישראל.

ארגון יוצאי קוריץ ערך לווייה לעצמות בני עירם וקבר את שרידי אפרם בבית-הקברות של נחלת-יצחק, ליד האנדרטה לזכר קורבנות טרבלינקה. בהלווייה השתתפו יוצאי קוריץ מכל קצות הארץ ובכללם בני נוער רבים. ניהל את הטקס נח דגני, והשתתף בו הרב יצחק ידידיה פרנקל.

בטקס ההתייחדות עם זכרון הקדושים העלו המספידים את זכר הקהילה הקטנה והעניה, שהייתה גדולה ברוח ועשירה במעשים. מקהילת קוריץ יצאו יוצרי החסידות הבעש"טית, ובראשם הרב פנחס קוריצר הידוע.

העיר נתפרסמה בעולם היהודי גם בבית-הדפוס שהתקיים בה, ושממנו יצאו מהדורות תלמוד בבלי וירושלמי, ספר ה"זוהר" וספרי קבלה אחרים, ספרי חסידות. קוריץ היתה אחת הקהילות הראשונות

יהודי מיזוץ' ביערות

חיוניים בשבילם אי-אפשר היה לסמוך, פשוט מרמים ודוחים את ביצוע זממם לימים או לשבועות.

היתה לי הרגשה מרה שהיום המר לפנינו, ועו היה הרצון להיות עם הורי ובני משפחתי יחד ברגעים האחרונים. פניתי לרופא ולהפתעתי עלה בידי לקבל שיחרור מעבודה ומצאתי בכך נחמה פורתא. הלכתי למיזוץ' עיף ומדוכא. בשבת שלפני החיסול הופיע אצלנו בן דודי אליעזר קופיט בהצעה שנשיג תעודות אריות שניתן לקבל, לפי שמועה, בעד שוחד בודולבונוב. קיבלתי את

(המשך מילקוט ב"א)

באחד הימים הוצאו כ-80 איש בני מיזוץ' ואוסטראה מהמפעל של הפירמה "יונג" בודולבונוב ונשלחו לעבוד ברובנה. אותו יום החל חיסול הגיטו ברובנה. משגודע הדבר למהנדס גרבה, יצא מבוהל לרובנה, בסכנו את עצמו וב-מאמץ בלתי רגיל הצליח להציל את 80 הנשלחים מצפוני הגיטאפו. נעשה ברור שמתקרב הקץ; מכל ישובי הסביבה בוהלין נשארו אז יהודים בשלושה ישובים בלבד: זודולבונוב, אוסטראה ומיזוץ ועל הבטחות הגרמנים שיהודים אלה

נו, "לצבור" 16 ק"ג חיטה. ילדה כבת 14 התנדבה לצאת לכפר לטחון את החיטה בטחנת-יד לקמח, ואצל פולני היא גם אפתה את המצות. אמנם היו אלה פיתות-מצות ולא עוגות-מצות כביציאת-מצרים.

בערב ליל ה"ה, סדר", התישבנו על הדשא מסביב למדורה קטנה, וגם זה היה בסיכון רב — מדורה בלילה רואים ממרחקים. היה לנו רק סידור אחד, החלטנו לכבד את המבוגר שבינינו, יהודי כבן 75 בשם גרבר, לקרוא מהסידור ואנו נשמע מפיו. אחיה של הילדה הנ"ל אברהם'לה, ז"ל — בן האחת-עשרה — שאל את הקושיות, אם כי היו אתנו ילדים קטנים ממנו.

כך היה גרבר קורא את ההגדה בבכי מר, אברהם'לה שאל את הקושיות, הנשים שבחבורה התחילו מיד לבכות ואחריהן גם הגברים, וכמובן גם הילדים. וכה נהפך חג החרות והשמחה ליום אבל ויגון ביותר בחיים.

למחרת בבוקר מת באותו מקום אחד מחברינו. קברנו אותו בו במקום. הרימונו גל על קברו. אמרנו "קדיש". כולנו קנאנו בו על שמת מיתת-כבוד. גאלצנו לעזוב את המקום מפחד אולי ראה משהו את המדורה. למחרת הגיעו אלינו שמועות כי מחפשים אחרינו האוקראינים.

נחום-זאב קופיט

הצעתו, ולמחרת בבוקר עמדו רגלינו בודולבונוב, אך נתברר שלשמועה לא היה יסוד.

באותו לילה נערכה השמדת יהודי 3 הערים הנ"ל. באין ברירה התחבאנו 8 יהודים ברפת אחת בודולבונוב. שיחק לנו מזלנו, ולא גילינו משך כל היום, ועלה בידינו להתחמק מהרפת ומן העיר. מיהרנו להתרחק מגיא ההריגה, דהרנו דרך שדות, בביצות ובמים בדרך לא-דרך, בינתיים נודע לנו על חיסול גיטו מיוז' באותו יום, והחלטנו לפנות ליערות לחפש פרטיונים ולהצטרף אליהם בכל מחיר. אך היות ולא נספיק להגיע בעוד חושך ליערות, החלטנו לשכנע צ'כי אחד שיקבל אותנו למשך היום, ובערב נמשיך בדרכנו. הצ'כי גאות להזביא אותנו. שהינו אצלו 4 ימים.

שוב הסתובבנו בכפרים זמן מה לפני שהגענו ליערות. במשך אותו הזמן הצלחתי לאתר אח ואחות ז"ל, שברחו מגיטו מיוז' (אחר כך נהרגו ביערות ע"י האוקראינים) עם קבוצת יהודים ביום א' דרש"ח אדר ב' שנת תש"ג. החיים ביערות ושל קבוצות אנשי מיוז' שנהרגו ביערות ווהלין — זהו פרק בפני עצמו. אך מכיוון שב-תקופת ניסן אנו עומדים, אספר על ליל סדר פסח ביער.

בהתקרב חג הפסח החלטנו לאפות מצות ולקיים מצוות אכילת מצה וסדר ליל פסח. הצלח-

קרופיץ, עיירה בלי יהודים

ברדובילוב התגוררו מספר משפחות ממגורשי קרופיץ שנשאו שם "קרופיצר" (יוסל קרופיצר, אברהם קרופיצר, ישראל קרופיצר). הסנדלר דבורר, החייט הקורצאי וכמה אחרים, שידעו לספר על עברה של עיירתם הנטושה, הרבו לספר על רבם הגדול, רועה קהלם הזקן ואשתו הרבנית — אשת החייל הצדקנית, שהצטיינה במעשיה הטובים בשטחים שונים.

מראשית מאתנו היו מגיעים יהודים לקרופיץ לימי ירידים של סוסים, בעיקר, בלבד.

כידוע היו ברחבי ווהלין כמאתיים ערים, עיירות וישובים שבהם היוו היהודים את רוב האוכלוסיה. כזאת היתה גם העיירה קרופיץ בקרבת רדובילוב וקהילה יהודית בתוכה, שמנתה כמאה משפחות במאה הי"ט.

בגלל קרבתה לגבול הרוסי-אוסטרי והגבלות הצאר נאלצו היהודים בסוף המאה שחלפה לנטוש את העיירה והתפזרו ביישובי ווהלין הסמוכים, ממכרם את בתיהם לידי זרים — אוקראינים — ובהשאירם במקום בית-קברות עתיק.

רבנים ואדמו"רים

הרב מלוצק — איש האשכולות

(לדמותו של הרה"ג ר' זלמן סורוצקין)

הציבורית דפק בו עוד מעצם ימי נעוריו — בין בשנות רבנותו בערי ליטא-פולין ווהלין, ובין בתחומי פעילותו הרחבה כמנהיג במחנה היהדות החרדית מחוגי „אגודת ישראל” בגולה, במחיצתם של גדולי הדור ה„חפץ-חיים” והגרר”ע גרוד-זינסקי זצ”ל ובארץ הקודש, בה כיהן כיושב ראש מועצת גדולי התורה של ה„אגודה” וראש ועד הישיבות והחינוך העצמאי.

עם היותו מנהיג תנועה חרדית, היה בעל דעה רחבה ובעל שיח מתון (שהיה מתובל גם בפלפל של השכלה כללית וידיעת לשונות) — במשא ומתן עם בעלי השקפות שונות ביהדות הדתית, ומאידך ידע להשיב מלחמה שעה בגאווה יהודית, בהתייבבו לפני אנשי השלטון בגולה ואף בפני מנהיגים חילוניים בארץ.

רגש האחריות האישית והציבורית לא הרפה ממנו, והוא שדחפו לפעילות שבמסירות נפש ללא ליאות בכל תחום ותחום.

כי אמנם הגרעין המפרה של אשכוליותו של הגר”ז היה אישיותו המיוחדת והטיפוסית: בכל מעגלות חייו — מרבנות מקומית ועד מנהיגות חרדית, ואם תרצה לומר, אף בעסקנות „כלל-ישראלית” — הוא גילם דמות של רב מישראל רועה עדתו, — דמות, כפי שנצטיירה בעיירות ישראל ב„ימים ההם” — בדורות ראשונים ואחרונים.

אף דמותו הגופנית היתה בבואה נאמנה לדמותו הרוחנית: תמיר ובעל שיעור קומה. עינים מביעות פקחות ותבונה וספוגות עצבות של בן דור השואה: הגלימה הארוכה והמגבעת הרבנית רחבת השוליים, שהכתירה את הראש ההוגה, היוו מסגרת ססגונית לדמותו של רב העדה. הגר”ז סורוצקין — בשמונים ושש שנות חייו ובשישים שנות רבנותו ועסקנותו — היה עד ראיה ואישיות רבת פעלים במשך תקופה רבת עלילות ותמורות. הוא פרי בשל מעץ החיים, שהיה שתול בפרדס התורה של יהדות מזרח אירופה אשר חרב עליה עולמה בדור אחרון. עריסתו הוטלה ברייסן — היא רוסיה הלבנה,

משמת הרב מלוצק — בטלו האשכולות. כי אכן, איש האשכולות בעולמה של הרבנות והיהדות החרדית היה הגר”ז סורוצקין, שנתבקש לישיבה של מעלה בעיר הקודש.

רב-גאון בהלכה, אשר פילס „מאזנים למשפט” * ב„שאלות ותשובות וחיידושי תורה”, שר האגדה והדרוש, אשר בנה את דרשותיו שבעל פה ושכתב על אבני „הדעה והדיבור” ** על יסודות דעות מקוריות ו„לשון לימודים”, בסגנון דיבור נאה, דרשות, שבהן השקיף „בעמוד אש התורה... ובאור האמונה את חזיונות חייו בדורות שעברו ובדור הזה”. ופרשן-תורה גדול היה, שהוסיף נופך עצמי להררי הפירושים, שקידמוהו, ואיון „אזנים לתורה” *** לפי שיטה משלו.

אכן, תורתו שבכתב, שיצק אמרותיה בספריו הנ”ל שנתפרסמו עד כה (ומהם, שנשארו בינתיים בכתובים בעזבונו התורני-הספרותי), ינקה משפע אוצרות תורתו שבעל פה, שנתגלו בהופעותיו כדרשן עממי וכנואם מדיני מזהיר.

ואולם לא הסתגר הגר”ז בד’ אמות של הלכה ובפרדס האגדה, כי למנהיגות נולד. עורק העסקנות

* „מאזנים למשפט” — כולל שאלות ותשובות וחיידושי תורה, ירושלים תשט”ו, קי”ב עמ’.

** „הדעה והדיבור” — קובצי דרשות: ספר ראשון (ח”י דרושים בענייני החזקת התורה ולימודה, חינוך בנות, הכנסת אורחים, ענייני משפחה ועוד) — מהדורה ג’, ירושלים, תשכ”ג ש”ל עמ’ והקדמה; ספר שני (דרשות — לשבתות ומועדים) — ירושלים תש”ח, ש”ז עמ’ והקדמה, בה מסופרים קורות הגר”ז בימי מלחמת העולם השנייה; ספר שלישי (הדרנים, הספדים, עיון תפילה ועוד) — ירושלים תשכ”ה, ש”ח עמ’ והקדמה (בה — גם אזכרה לרעות נעוריו, שרה מרים ע”ה, בת ר’ אליעזר זצ”ל מטילו).

*** „אזנים לתורה” — לחמישה חומשי תורה (וגם הפטרות לספרים ויקרא, במדבר, דברים), ירושלים; מהדורה א’, י”ל בשנות תשי”א-תשכ”ד, מהדורה ב’ מושלמת, ירושלים, שנות תשכ”א-תשכ”ד, עם הקדמות לאפיו של כל ספר.

היתה זאת תקופה, ש"נשמדה כמעט כליל יהדות אירופה העסיסית, שהיתה במשך הרבה דורות לב האומה, ד' ינקום דמם מהנאצים הטמאים ומשאר עמי אירופה אשר עזרו על ידם". ואולם מוסיף הגר"ז ואומר: „אין מיתה בידי הנאצים מיתת עולם; אדרבא, על ידי מיתה זו יזכו לחיי עולם ויעמדו לגורלם לקץ הימין". בחסדי השם ובניסיונות נצול הגר"ז ועלה לארץ הקודש בשנת ת"ש והיה מהראשונים, שהביאו את בשורת איוב משואת יהדות פולין ליישוב. מיד עם עלותו התעלה למנהיגות בשטחי הציבוריות החרדית-האגודאית, בראשות ועד הישיבות ועוד. גם מהארץ נסע מפעם לפעם כשליח להצלת הישיבות לאנגליה ולאמריקה (לאמריקה יצא ממש בימי המצור על ירושלים בשנת תש"ח והצליח לספק אוצרות של מזונות לכלכלת הישיבות). נחמתו האישית היו בניו גדולי תורה ומעש, שנשארו לפליטה בארץ הקודש ובאמריקה, בה ייסדו מחדש — רשת של מוסדות תורה בראשות ישיבת טילו שבקליבלנד.

אכן, הגרא"ז עצמו בכל מקומות גלגוליו וגלותו ובמקום נחלתו בארץ הקודש לעולם נשאר איש האחריות הגדולה, איש הפשטות האמיתית, רב לעדת ישראל, גאון ומנהיג.

פרופ' חיים ליפשיץ

בפלך מוהליב — החבל, שבו, כדברי הגר"ז עצמו נפגשו „צפון" — תלמידי הגר"א וצ"ל מוילנא, ו„דרום" — תלמידי הבעש"ט וצ"ל, וניגשו למלחמות הרוח בדורות שלפניו. הוא נולד בעיירה זאכארינה, בבית רבה של העיר הגרב"צ וצ"ל, ומוצאו מגזע רבנים-גאונים ומיוחסים בישראל. יצק מים על ידי רבותיו בישיבות וולוז'ין וטילו. לבסוף, היה גם „חתנא דבי נשיאה" — הוא ראש ישיבת טילו, הגאון ר' אליעזר גורדון וצ"ל. נתקבל כרב צעיר בעיירה ורונובה (ליד לידא), ולאחר מכן בעיירה ז'יטל, ולבסוף בעיר ואם בישראל, לוצק שבווהלין. על גבו חרשו חורשים ברוסיה הצאריסטית ובפולין העצמאית, ולאחר מכן בזו הכבושה על-ידי הסובייטים — בתלאות מלחמת העולם הראשונה, והאחרונה הגדולה — בימי השואה, בתקופת מלחמת העולם השנייה, בגלות מינסק (במלחמת העולם הראשונה) ובגלות לוצק ווילנא (במלחמת העולם השנייה) נשא בעול של אחיעזר לפליטי מלחמה ושל שליח הצלה ומייסד מוסדות תורה וישיבות בימי המעבר משלטון לשלטון. נפשו קוננה מרות בעקידת חלק מבני משפחתו היקרים, גדולי תורה הי"ד, בכבשנים ובגיטאות: „ודמיהם נגעו בדמי המעונים, הצדיקים והישרים, קהילות הקודש, שמסרו נפשם על קדושת השם".

הרב יהודה ליב חיימוביץ

המפעלים של הרב כהנמן בבני-ברק וסייע לגיוס אמצעים לישיבת פוניבז' בבני-ברק.

על ידי נשואיו עם בת העיירה הווהלינית בור, לאה בת השוחט ר' שלום בזמן, שנמנה עם חסידי הרעיון הציוני מנעוריו והיגר לשיקגו, התקשר הרב חיימוביץ לחוגים הווהליניים ולבני העיירה בור בארצות הברית והושיט יד נאמנה למפעל הקמת „היכל ווהלין" בישראל, כאגדרטה ליהדות ווהלין.

הרב חיימוביץ ביקר פעמים מספר בישראל ובביקורו האחרון בראשית 1967 תיכנן את הש"ת תקעותו בארץ. רעייתו העדינה תמכה בשאיפתו לעבור לישיבת קבע בירושלים, אך רצה הגורל ולבו הרחום והחם נדם ימים מספר לפני יציאתו מישראל ביום ז' אדר א' בגיל 53, ונטמן באדמת ירושלים.

הרב יהודה ליב בן הרב שלמה חיימוביץ ז"ל היה מן האישים הבולטים בציבוריות הדתית בשיקגו בדורנו. תלמיד חכם וגדול בתורה ובמעשים טובים. הוא לא עשה את מעמדו קרדום לחפור בו, אלא התמסר לעסקים שעליהם היתה פרנסתו. בכספו וזמנתו הקים בית-כנסת בשכונת אוסטין החדשה בשיקגו, שם הרצה ולימד, וקירב רבים לתורה. בעידודו הוקם במקום בית ספר דתי שהקנה דת ולאומיות-ציונות לילדי ישראל. בשנות מלחמת-העולם השנייה נבחר כמנהל סניף הפועל המזרחי בשיקגו וחבר פעיל בוועדה לחי-נוך עבריינית.

הרב חיימוביץ היה ידוע כראש וראשון להר-בה מפעלי חסד וצדקה ותומך במוסדות תורניים ביד נדיבה בעירו ובישראל. כן היה מתומכי

הרב משולם פייוויש הלוי איש הורביץ מקרמניץ

כאשר התחילה המחלוקת הידועה בין תלמידי הבעש"ט והגר"א, החסידים והמתנגדים, כתבו הגאונים שבכל הארצות לרבי משולם פייוויש בקרמניץ שיסע לרובנה, מקום מושבו של המגיד ממיזריץ, שהיה ממלא מקום הבעש"ט, לטהות על קנקנו האם הוא תלמיד חכם באמת. דרכו של רבי משולם פייוויש היתה מאז, שאם היה מתקשה במשהו בלימודו היה מתענה עד שגילו לו מן השמים את הפירוש הנכון.

פעם התקשה מאד בסוגיא אחת בפירוש הר"ן (רבינו נסים) על התלמוד והתענה כדרכו, אך הפעם נמשך הרבה זמן, יותר מן הרגיל, עד שענו לו מן השמים. באותו זמן בדיוק ביקשו ממנו לנסוע להמגיד ממיזריץ. מה עשה? לקח אתו את הר"ן ונסע מקרמניץ לרובנה, מקום מושבו של המגיד.

כשרק נכנס לבית המגיד, יצא הצדיק לקראתו וקיבלו בסבר פנים יפות. ללא כל הקדמה לקח ממנו את הר"ן ואמר לו את הפירוש הנכון, אז ידע רבי משולם פייוויש את כוחו של המגיד בתורה.

המגיד ממיזריץ שלח אח"כ שליחים לרבי פייוויש לקרמניץ והציע לו את בנו אברהם כחתן לבתו באשר היא, בת תלמיד חכם הלומד תורה בקדושה ובטהרה. רבי משולם פייוויש הסכים לתת את בתו לבנו של המגיד לאשה, בתנאי שלא ידרשו ממנו לבוא אל החתונה, כדי שלא יתבטל מלימודיו אף רגע אחד...

הר"א. פיז'ניק

רבי אברהם שמואל הלוי פיז'ניק, האדמו"ר מברזנה

על כסא אביו ונהג בחסידות ברזנה במשך ארבעים ותשע שנים. החודש מלאו חמשים שנה מאז הבר-מצוה שלי שהוחגה אצל סבי בברזנה. אני זוכר בוקר אחד כשנסעתי עם אבי הרב, מדומברוביצה לברזנה לחגיגה זו. היתה אז בדיוק שעת המהפכה הרוסית של מרץ 1917 והמונים חגגו את המאורע הגדול בהפגנות סוערות.

בין הגאונים, שנשתבחה בהם ווהלין שלנו, היה גם הרב רבי משולם פייוויש הלוי איש הורביץ מקרמניץ, בעל המחבר ספר "משנת חכמים" על ששה סדרי משנה. משום מה נשכח זכרו אצלנו, אך בשנים האחרונות התעורר הרב יוסף זהבי, איש ירושלים, מנכדי הרב הנ"ל, להוציא מחדש את ספרו זה שאול משוק הספרים. רבי משולם פייוויש מקרמניץ נולד בעיר זו בערך בשנת תע"ה ונפטר בערך בשנת תק"ג (כ' לחודש כסלו). הוא היה מגזע השל"ה הקדוש, המהר"ל מפרג, בעל "המאור" והשר רבי שאול וואהל, מי שהיה, לפי המסורה, מלך פולין למשך יום אחד.

על גדולתו וגאונותו של רבי משולם פייוויש מעידים בהסכמותיהם לספרו "משנת חכמים", שיצא לאור לראשונה בעיר אוסטראה בתקנ"ו (אחרי פטירת המחבר) הגאונים רבי יחזקאל לנדוי בעל נודע ביהודה; רבי יצחק מהמבורג, רבי שאול מאמשטרדם, רבי פנחס הורביץ בעל "הפלאה" ואחרים.

גם המגיד הגדול רבי דוב"ב ממיזריץ כותב בהסכמתו על הספר הנ"ל בין השאר: "הארץ האירה מכבוד תורתו וצדקתו". כידוע, היה רבי משולם פייוויש מחותנו של המגיד ממיזריץ, חותנו של בנו היחיד, שנודע בשם רבי אברהם המלאך.

שמעתי מפי אבי הרב, רבי נחום יהושע הלוי פיז'ניק אב"ד דומברוביצה, נמנה עם נכדי רבי אברהם המלאך אף הוא, על התקשרות השידוכין בין בנו ר' משולם פייוויש מקרמניץ והמגיד רבי בר ממיזריץ. ומעשה שהיה כך היה:

רבי אברהם שמואל הלוי

סבי, אבי-אבי, רבי אברהם שמואל, שקראו לו בלשון חיבה: "רבי שמואליקל ברעזנער", שישב בעיר ברזנה על-יד קוסטופול ורובנה, עמד בראש עדת חסידי ברזנה במשך יובל שלם. הוא נולד בברזנה בשנת תרי"ב ונפטר בברזנה בשנת תרע"ח (י"א טבת). כשנפטר אביו רבי יוסף מברזנה עוד לא מלאו לו י"ח שנה, אך סבו רבי אהרן המגיד מצ'רנוביל הסמיכו והושיבו

יקר בעד החופש הזה הניתן לנו על-ידי המהפכה הזאת...

לצערנו, ניבא הסבא וידע מה ניבא. אחרי ירחי הדבש של המהפכה התחילו הפרעות ביהודים על-ידי פטלורה, דניקין והצוררים האחרים ימ"ש, ודם יהודי נשפך כמים...

הרב אהרן פייצ'ניק

החזון ר' שלמה ציגל

עורך קונצרטים בסבוב עם מקהלתו בערים שונות וזכה להצלחות ולתהלות. פעמים הוזמן לאודיסה לתפילת שבת.

באימפרוביזציות שלו היה מביא את קהל שומרי עיו לידי התרגשות ואכסטזה דתית. זמרת מקהלתו בנוצחו היתה הרמונית ואורגנית, מלוכדת, רבת רגש ורושם. הרפרטואר מן המובחר, מיצירות טובי המלחינים.

ר' שלמה'לה ומקהלתו המהוללת הוזמנו מור לוצ'יסק גם לטרנופול בגליציה לקונצרט בחגיגות הקהלה דשם לכבוד יובלו של המלך האוסטרו-הונגארי, ידיד היהודים הנודע, פראנק-יוזף, והם זכו להצלחה רבה.

מוולוצ'יסק נלקח שלמה'לה ומקהלתו אחר כבוד למוז'יבוב (פלך פודול), עירו של הבעש"ט, לכהן פאר כחזן בבית הכנסת הגדול של הב"ח זצ"ל. משם עבר לסטרוקונסטנטינוב, לשומסק, ומשם הוחזר לוולוצ'יסק.

עם גסיגת הצבא הרוסי מגליציה במלחמת העולם הראשונה ברח ר' שלמה'לה עם משפחתו לפולנאה, בשנת 1915, ומשם חזר למוז'יבוב. שם סבלו מעקת השלטון הבולשביקי עד אשר עלו בשנת תרפ"ה לארץ-ישראל אל בניהם: הבלשן, המורה יצחק לבני, ויבדל"א הבן הצעיר — המורה משולם לבני ואחותם אלה בלוק. כאן לא שימש ר' שלמה'לה כחזן-קבע, אלא היה מנדב תפילתו לציבור המתפללים בבתי-הכנסת בירושלים, והיה לפלא, שאדם בא בשנים כמוהו עדיין כוחו וקולו אתו להנעים זמרתו כהלכה להנאת כל שומעיו. כבן שמונים ואחת היה במותו. הובא למנוחות בהר-הזיתים בכ"ד באייר ה'תש"ד.

בניו: יצחק לבני

ויבדל"א משולם לבני

כשנכנסנו לחדר סבי מצאנו אותו עומד ומשקיף בעד החלון אל הנעשה בחוץ. אפשר היה לשמוע ולראות מרחוק את המון החוגגים בתשואותיהם ובצעקותיהם. הדגלים האדומים והסימאות של המהפכה. אנו עמדנו קצת מרחוק ולא הפרענו לסבא. אולם אחרי כמה דקות הפנה אלינו את מבטו ואמר בקול רועד: — אני תפילה שלא נצטרך לשלם בדם יהודי

חזן, בעל-תפילה, טנור לירי, מלחין, מאמן ומנצח במקהלה ומפתח קולות זמרים, נולד בשנת תרכ"ג בעיר שיפיטובקה, ווהלין, לאביו ר' יוסי ריצובר, מלמד ש"ס ופוסקים.

ר' יוסי מריצוב היה בנו של ר' שלמה, רבה של סודילקוב בפלך ווהלין, שהורה בה למעלה מארבעים שנה. ר' יצחק מן המקורבים לר' של אדם יקר-רוח, ר' יצחק מן המקורבים לר' פינחס מקוריץ זצ"ל. כך עולה שושלת היוחסין של החזן ר' שלמה ציגל ז"ל עד לתקופת ראשית תנועת החסידות הבעש"טית.

בן עשר נתגלה שלמה'לה כיפה-קול ויודע נגן ולומר „שמונה-עשרה של חול" בסגנון חזנים, תוך סלסולים קולורטוריים ומעברים דקים. לימים נודמן לשיפיטובקה החזן הנודע בימים ההם, ר' הירשל מפרוסקורוב ושמע את זמרת שלמה'לה, ובקש מאביו, ר' יוסי ריצובר, למסרו לידיו כמשורר במקהלתו.

בהשפעת הקרליני זצוק"ל, שר' הירשל פרוס-קורובר ור' יוסי ריצובר שניהם מחסידי קרלין היו, נאות ר' יוסי למסור את בנו שלמה'לה לחזן מפרוסקורוב, אלא שתנאים נכתבו ונחתמו בפני הרבי, שעל ר' הירשל (אף הוא ת"ח וירא-שמים) להשגיח על משוררו זה הצעיר וללמדו כל שבוע פרשת השבוע, פרק במשניות, גמרא וספרי יראים. בשנת העשרים ושש לחייו נשא לו לאשה את גיטל בת ר' אריה סופר סת"ם מפולנאה, ווהלין (אף ר' אריה מגזע קדושים היה, שספר ה-יוחסין שלו גלגל תולדותיו עד לרש"י ז"ל).

ר' שלמה'לה נעשה חזן באוסטרופול (הירש'לה אוסטרופוליר) משם עבר לשיפיטובקה, עיר מולדתו ומשם לוולוצ'יסק, עיר מסחרית על גבול גליציה, שם כיהן בחזנות שמונה שנים. היה גם

דמויות**מחנכת עבריה**

(לדמותה של רחל שפירא)

בחינוך ובעבודה ברוח לאומית לפי רוח הזמן תוך חרות, שוויון ואחוה.

מוצאה של רחל מהעיירה העברית-ציונית ברסטצ'קה, ממשפחת קטרבורסקי הידועה. היא קיבלה את חינוכה בעיירתה לפני עלותה ארצה

וחוננה בפשטות ובעממיות שהניחה חותם ווהליני מיוחד על בני החבל. ממקור עברי-לאומי זה שאבה רחל את כוחותיה בעלותה לארץ והשפעת סופרי דורה פארברג, ביאליק, למדן, לרנר ואחרים ניכרו בה. צעירה לימים הגיעה לבית-המד-רש למורים בירושלים ומשם יצאה לבית שמן ללמד ולהדריך במוסד לנוער עד שבחרה את דרכה והקימה את המוסד בהדסים.

בשנותיה האחרונות, גם כשהיתה חולה, לא עזבה את ההגה וליוותה את מוסדה היקר לה באהבה ובמסירות עד סוף ימיה.

צבי ברגר

דמות מיוחדת במינה היתה המורה-המחנכת רחל שפירא. אשה דגולה ומחנכת יהודית ואוניברסלית, חריפה-ובקיאיה ולבה ער לכל אשר סביבה. צופה לעבר ולעתיד ועל הכל — מעשיה הברוכים משחר נעוריה. בעלת כשרונות טבעיים ומרץ רב, סללה לעצמה דרך בחיים ובעבודת היצירה בשדה החינוך, הראוי לשמש נר לרבים. רחל היתה אשה אשר היצירה היתה חלק מהוויית תה. כל-כלה.

היא תקעה יתד באדמת השרון ועל כברת אדמה שהעמדה לרשותה נטעה גפן ותאנה והדר, במטרה ברורה מראש. בהפסקות החליפה כיוון ותיכנון וחתרה לביסוס מוסד חינוכי במגמה מסוימת עד שהקימה בית חינוך הראוי לשמו לדורות וגידלה בו מאות חניכים לאורח חיים ישרים, ועל כך העריכוה ברבים והעריצוה בחוג נושאי דגל החינוך בישראל. רחל שקעה כולה בכל נפשה ומאודה בפיתוח המוסד, לקחה חלק בכל צד ופרט והיתה מחנכת ואם כאחת לילדים, שרכשו במוסד ידיעות, הכשרה ודרך לעתידם.

והמוסד הלא הוא — הדסים, המוחזק בעזרת ויצ"ו בישראל ובקנדה, אשר קנה לו שם ותהילה בכל השטחים בזכותה של רחל. היא ידעה והצליחה ליצור יש מאין, לצעוד בשביל הבלתי-סלול להשגת המטרה כל הימים.

דרכה של רחל היתה דרך אשה הלוחמת על חרותה בעולם של גברים, דרך מאבקה ומעשיה הרבים מעידים עליה כקפדנית וצייתנית כאחת, אך גישתה האישית לעניינים ולאנשים לא מנעה ממנה להתייחס ברוחב לב ובהבנה מלאה לזולת. תוצאות מאמציה משך שנים היו פתיחת דרך

לזכרו של פרץ מארקיש

ווארגאליס (עורך, „סאוועטיש היימלאנד“, המע''). על הדראמאטורגיה של מארקיש — סורוקוב. ליפקין סיפר על פגישות עם המשורר ועל העבר-דה בתרגומי שירתו. ו. לוויק ומ. קוזאקוב קראו

„בביתם המרכזי של הסופרים נערך ערב, שהוקדש ליום-הולדתו ה-70 של המשורר הסורי-בייטי המצויין פרץ מארקיש.

היושב-ראש ס. גרובצאטוב נשא „דבר על מארקיש“. על שירתו של פרץ מארקיש דיבר א.

גונטר, א. טארקובסקי, בנו של המשורר המנוח ד. מארקיש ואחרים".

כידוע, נעלמו עקבותיו של פרץ מארקיש ב-1948 עם דיכוי התרבות היהודית בבריה"מ וחסול נושאיה. כחבריו הסופרים והאמנים היהודים שחוסלו באותה תקופה נרצח בכלא, כנראה בשנת 1952.

(„ליטראטורנאיה גאזטה" מ-11.12.1964)

זלמן גרשפלד

הבאה בדרך חייו היתה העליה ארצה וחבלי הקליטה בה. עד כאן הגשמה מלאה של האדם וחלומו, העסקן ופעלו. בתנאי הסתפקות במועט ושמחה בחלקם זרמו בנחת ובשלווה חייהם של זיאמה ומאלה בחיק המשפחה ובחוג הידידים והמקורבים.

אך מה מאד המר לנו שר ההיסטוריה, שהביא לנו את הגאולה דרך נהרי נחלי דם של מיליוני יהודים בשואה האיומה. וכשהוסר הלוט מעל חורבן עירנו אוסטראה ואבדן יהודיה, התיצב בכל חוס לבו בראש פעולות ההצלה והעזרה של ארגון ווהלין בכלל ושל ועד ארגון אוסטראה בפרט, ששימש לו יושב-ראש ואביו הרוחני עד יומו האחרון. ופעולה גוררת פעולה: ניצח על מפעל הנצחת קדושי עירנו בדרכים שונות, וביחוד בפרסום ספר הזכרון „פנקס אוסטראה", הצטרף למפעל „היכל ווהלין" לזכר יהדות ווהלין והיה חבר המועצה של האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין, ונוסף על כל אלה היה פעיל בליגה לשחפת, שהתמיד בה מראשית היווסדה ועד יומו האחרון.

פרק מזהיר, וכתוב בדם לבו רשם גרשפלד בתולדות יהודי אוסטראה בחייהם ובחורבנם הלא הוא מאמרו הגדול ב„פנקס אוסטראה". בענווה וברוח חברית התהלך בינינו מנהיג ומדריך, בלי להבליט עצמו, כמיטב המסורת של בית גרשפלד-בוקימר וכוה נזכרו לעד.

ח. ב. אילון

את מכתביהם של איליה ארנבורג וסלונמסקי, שלא יכלו להשתתף במסיבה.

בן עירו של המשורר ס. בנציונוב, פועל בית-חרושת בעיר פולונוויה, הודיע על החלטת המועצה העירונית באותה עיר לקרוא את רחוב נב'רו'נאיה על שם פרץ מארקיש.

ברטט עמוק נשמעו יצירותיו של פרץ מארקיש ברוסית וביידיש. קראו אותן א. קמיקא, א.

ברגשי כבוד וברחשי אהבה והערצה מרכינים ראש כל יוצאי אוסטראה בישראל ובעולם, לפני קברו הרענן של המנוח היקר זיאמה (זלמן) לבית גרשפלד-בוקימר, שנודע בין המשפחות המעטות מעצבי החיים החברתיים בעיר אוסטראה. אכן, די ביחוס עצמו זה, כדי לבכות את האבידה הגדולה, בהילקח מאתנו אחד מטובי שרידיה של אוסטראה, עיר של קדושים, שהיתה ואיננה עוד.

גרשפלד התחיל בפעולתו הציבורית בהיותו פקיד בבנק הלוואה וחסכון, שהיה אז המוסד הציבורי היהודי הראשון, באוסטראה. חבר טוב היה לו לעבודה בבנק ולפעולה ציבורית, הלא הוא לייב שפילברג, ושניהם יסדו את שתי האגודות הציוניות הראשונות בשנים 1908—1909. שפילברג יסד יחד עם זאב שולווג, רדושצר ואח' את „ציון", שחבריה היו תלמידי הכיתות הגבוהות של בית-הספר היהודי הממשלתי, ואילו זיאמה יסד יחד עם ש. טולפין, פיינר ואח' את „מולודוי ייברי" (יהודי צעיר), שחבריה היו תלמידי הגימנסיה הרוסית בעיר ונוער לומד. במרוצת הימים מוזגו שתי האגודות להסתדרות ציונית אחת, שבפעולותיה סללה דרך לבאים.

גרשפלד זכה, ובימיו היה חלומו למציאות. לעומת העובדים במחתרת ובתנאים של סכנת נפשות, יכול היה להקדיש את מיטב שנותיו לעבודה ציונית פעילה בגלוי. עם הליגליזציה של ההסתדרות הציונית בתקופת השלטון הפולני עבר עם רעיתו מאלה (מלכה) לבית בוקימר לוורשה, שם המשיך לפעול על-פי דרכו, והתחנה

ביחד הגביר פעלו בימי מלחמת העולם הראשונה ובתקופת המהפכה הרוסית שבאה בעקבותיה. ולאחרי חתימת הסכם השלום ואוסטראה היתה לנחלת מלכות פולין, השקיע כוחותיו בארגון הפעולה הציונית, בהקמת מוסדות התנועה — הקרנות, החלוצ ועוד. הוא שם את הדגש העיקרי בהסברת ההרעיון הציוני בתוך חוגי האוכלוסיה הרחבים, נוסף על פעילותו בקרב הנוער.

אף אני, כותב השורות האלו, נמשכתי אחריו והייתי מחניכיו ופעלתי במחיצתו. היתה לי, איפוא, הזדמנות לראותו מקרוב בשדה הציונות, מלא מרץ עלומים, בעל יזמה, שופע זוהר מתוך רוממות רוח. העושים במחיצתו הושפעו ונסחפו אתו בפעולה, ורב הצער על האבדה שאינה חוזרת.

מיכאל גרינס

יוסף חלמר

הראשונה ונשאר תקוע במקום באין אפשרות לשוב ארצה, גוייס לצבא והוטל עליו התפקיד שמילא ביחידה רפואית בצבא.

השעות שישבנו במחיצתו של חלמר והאזנו לשיחותיו הקולחות — היו לנו שעות של התעלות רוחנית והתקשרות גוברת לארץ ולנופה, לשמי התכלת שלה, לירק כרמיה ופרדסיה ביהודה ולשדות שבגליל, מקומות עבודתו של חלמר, שמענו על חיי החלוצים והשומרים ועוד ועוד. היינו מוקסמים וחולמים בהקיץ ונשמנו אוירה של ארץ-ישראל מרחוק. השפעתו של חלמר בקרב הנוער שבעיירה היתה חזקה.

בעצתו והשפעתו של חלמר יסדנו בעיירה ספריה ציבורית, ערכנו נשפים ספרותיים, אורגנה

זי"א מה היה האישיות שבינינו. ברוך כשרונות, מחונן ברוב פקחות, בעל עין חדה ומגלה הבנה מעמיקה, מעורה בציבור ובחברה. ואכן ידעה החברה להעריך סגולותיו והיתה מטילה עליו תפקידים חשובים, והוא השכיל למלאות אותם בהצלחה לטובת הציבור ולתועלתו.

עוד בשחר נעוריו גילה פעילות למופת בתנועה הציונית, שעה, שזו עדיין היתה אסורה על פי החוק שהיה קיים בימי הצאר הרוסי, שלא הורשו לקיים ארגונים והתאגדויות פוליטיים. זי"א מה היה שייך ל"מפירי חוק" זה, הצטרף למחתרת של ה"אורגניזציה" הציונית ואף היה מראשיה כחבר הועד של האגודה הציונית במחתרת. — וספק אם הגיע אז לשנתו הי"ח.

לפתע פתאום הוא הופיע בבלחורקה בשנת 1917, בעצם ימי מלחמת-העולם הראשונה עם פרוץ מהפכת פברואר ברוסיה.

התבוננו בו והשתוממנו: יהודי וצלב אדום מתנוסס על כובעו — כובע השרד של קצין צבא ומגן דוד על לוח לבו, שני דברים נוגדים זה את זה, תרתי דסתר.

עד מהרה נודע לנו: הצעיר הנהו יליד ז'יטור-מיר, עיר הפלך, בא אלינו בראש צוות רפואי של בית-חולים מטעם הצלב האדום, והוא מנהלו. הוא מצא תיכף את דרכו אלינו — הנוער הלאומי-ציוני שבעיירה. בדברנו אתנו בקולו הרך והמתנגן — הרגשנו בחוש, כי מתחת למדיו פועם לב יהודי ציוני חם והוא כבש את לבנו. מאלינו נמשכנו אחריו כבחבלי קסם. פגישותינו עם חלמר תכפו והלכו, שמענו מפיו תורת הציונות שנתגלתה לעינינו באור חדש, ציונות של ממש, הלכה למעשה. בפעם ראשונה ראינו לפנינו איש שהכיר את הארץ ושביליה נהירים לו. הוא העביר לעינינו את ארץ-ישראל לא על מפה גיאוגרפית, אלא כמו על היד ממש, כמי שעבר הארץ לארכה ולרחבה לפני המלחמה.

נסיבות שונות הכריחו את חלמר לשהות זמן קצר בחוץ-לארץ, והנה, פרצה מלחמת-העולם

וגם כבשו את העיירה, נוסף על שירי ציון שכמה מאתנו ידעו לפני הגיעו לעיירה.

תקופת שהייתו של חלמר בעיירתו הקטנה היתה פרק חשוב בהתפתחות הציונות וחינוכו החלוצי של נוער דורנו ונחקקה על לוח לבנו.

יחיאל שמר (שרמן)

המורה יהושע איכנבויים

(העריך את השקפותיהם של מרטין בובר, יוסף קלוזנר, זאב ז'בוטינסקי וגדולי סופרים אחרים והעמיק חקר בספרות התקופה).

איכנבויים השתדל לחנך את 4 ילדיו ברוח ישראל סבא ודאג לעיצוב דמותם, שכן עליהם להיות ממשיכי השלשלת ונושאי האומה בארצה, והיה מאושר שהם לא הכזיבוהו.

תלמידיו הרבים של איכנבויים המפורזים בי"עולם זוכרים בהערצה את מורם-מחנכם יהושע ועד היום תמהים שלא התערה בהוראה בישראל. בני אוסטילה של תקופת איכנבויים יודעים להעלות זכרונות רבים נעימים על מורם יהושע מתוך הערצה והוקרה. אכן איכנבויים היה אישיות בי"תולדות אוסטילה ונמנה על טובי בניה.

בשנותיו האחרונות, מאז פרש מעבודתו במאפיה בשנת 1965 הקדיש את כל זמנו לספר,

להקה דרמטית ומקהלה, ובכל אלה הטיל חלמר על עצמו תפקידים חשובים. כמעט ערבי-ערב, אחרי שהיה משתחרר ממילוי תפקידו כמנהל ביחידתו, מיהר לחברתו ועובר מהשימוש ב"רוסית" לדיבור ביידיש עסיסית ובעברית. שעות ארוכות היה מקדיש לנו וגם לקבוצות ילדים בשביל שירה, עד שידענו את רוב שירי הארץ

כך קראו לו ליהושע איכנבויים באוסטילה שעל נהר בוג בוהלין ובסביבתה. הוא נולד ב-עיירה בסוף המאה שחלפה וגדל בבית מסורתי להורים ישרים ותמימים שפרנסתם היתה בדוחק. שקדן בלימודיו עוד מילדותו למד בחדר המלמד הגדול בשעתו בעיירה — ר' ליפצה איזנברג, שלימד חמישה נערים גדולים מעשירי אוסטילה בלבד. מתוך דאגה לעתיד בנה המוכשר השתדל לה אמו של יהושע להכניס גם את בנה לחדרו של ר' ליפצה כתלמיד נוסף על הנערים המיוחסים. ורכש תורה ויהדות עד שנחשב על הטובים שבתלמידים. נוסף ללימודי קודש התמסר יהושע גם ללימודי חול, וגם בהם עשה חיל, ורכש לו ידיעות כלליות ושפות זרות בהיותו עוד בגיל רך.

כבר בנעוריו היה איכנבויים אידיאליסטן. איש בעל חזון וגאה ביהדותו. הליכותיו בפשטות, ענוה וצניעות, כטיפוס עממי. בהיותו איש תרבות וידיעות רחבות היה עם נושאי אידיאלים לאומיים, עמד בשורות הציונים בעיירה והיה מופיע מזמן לזמן בהסברה ובהרצאות לפני חברים, שרבים מהם היו תלמידיו והטיף לעליה לארץ-ישראל להחיותה ולבנותה. אמנם יהושע ידע לתבוע לא רק מאחרים, אלא תבע גם מעצמו, ובשנת 1936 קם ועלה עם משפחתו הצעירה לארץ משאת נפשו וחלומותיו.

כאן נפגש איכנבויים עם המציאות הארצית-ראלית, לא חסרו לו חבלי קליטה, כרגיל אצל עולים בגילו בעלי משפחות, ואחר שלא נקלט במקצועו, בהוראה, בחר בדרך החלוציות ואחז בעבודה גופנית במאפיה, אולם ידע לקבל את קשייו באהבה. אחרי יום של עבודה מפרכת היה מקדיש זמנים לתורה, לעיון ולחקר, וביחוד לתולדות ישראל וחייו ולהוגי דעות אחרונים

הדור הצעיר בחקר חיי היהודים מלפני השואה. לשם כך נקרא להרצות בפני תלמידים בבית-הספר בתל-אביב שהחליט להנציח את קהילת אוסטילה, אולם רצה הגורל והוא נקטף פתאום ביום י"ד אדר א' תשכ"ז (24.2.67) בגיל 71.

צילה פליישר

פישל פרונומן עו"ד

בוריס גולדברג. פרונומן התייתם מאביו בגיל 4 ונשאר בן-יחיד לאמו, אחרי מות שאר ילדיה. משגויס בשנת 1908 לצבא הרוסי — לא שקטה אמו האלמנה והשתדלותה הגיעה לפטרבורג לצירי הדומה ה-יהודיים, עד שהצליחה לשחרר את פישל בנה יחידה משרות בצבא (וזה ע"פ צו הצאר עצמו). את שנות נעוריו בילה פרונומן בצ'ודנוב והיה מקובל בין בני הטובים שבעיירה. לפני מלחמת העולם הראשונה עבר בכמה מערי רוסיה להפצת מניות החברה להכשרת הישוב וגם השתתף בעתונים „ווילנער וואכנבלאט" ו„דער טאג". משנת 1913 עבד בלשכה הראשית של קרן הקיימת (אז בקאלן ואח"כ בהאג ולבסוף בארץ-ישראל). מאז עבר לישראל ב-1922 הרבה לפעול בחוגי הפליטים שהגיעו מבלגיה וממזרח אירופה. אותו זמן כתב מאמרים ולמד משפטים, ומשקיבל תואר עורך דין פתח את משרדו בחיפה. גמנה עם הציונים הפרוגרסיביים, היה עם מייסדי קרית מוצקין, היה פעיל בבני-ברית, בהסתדרות עורכי-הדין ובמוסדות ציבור אחרים בחיפה. באחרונה התעניין בהנצחת קהילות ווהלין וקדושיהן ע"י הקמת „היכל ווהלין" וחלם לפעול למען מפעל ההנצחה הזה, אך פתיל חייו ניתק בכ"א בטבת תשכ"ז בחיפה. השאיר אחריו אשה בת ובן.

אליהו דליגין

מיכאל אבטיחי (גרבוז)

נבחר עד מהרה לראש החלוץ בעיירתו ונרתם בעול התנועה בהתלהבות נעורים. ב-1924, במלאות לו 18 — עלה מיכאל ארצה, יחד עם עוד חברים. זכורה בסטולין

חי לו בגבעתיים חיים צנועים של איש עמל עממי, ולאחר פטירת רעייתו, לפני כשנתיים, התבודד בדירתו ומרוב יסורי בדידות גופו נחלש והלך. באחרונה, כשעסקני עיירתו הצטרפו למעשה בהקמת „היכל ווהלין" להנצחת קהילות ווהלין, וקהילת אוסטילה ביניהן, נמשך אף הוא אחרי הרעיון הזה וקיבל על עצמו לעניין את

בשנת 1888 נולד פישל פרונומן בעיירה פולין-נויה שבווהלין וקיבל חינוך מסורתי, תחילה בחדרים ואח"כ בישיבה בברדיטשב. בגיל רך נמשך לתנועה הציונית בעזרת האגודה „בני ציון" שבברדיטשב. נסע ללמוד בוויילנה, מקום

בו התמסר לפעולה בחוגי הנוער הציוני. כשביקר ד"ר הרצל בשנת 1903 בוויילנה הופיע פרונומן בין המברכים (בחוללתו של יעקב בן-יעקב) מטעם הנוער הציוני ובירך בעברית את האורח החשוב. מאז נתפרסם פרונומן בחוגים ציוניים ברוסיה. אחרי זה שימש כמוכיר לעסקן הציוני

נולד בסטולין שבפוליסיה בגבול מחוז רובנה ב-1905 להוריו אשר ומינדל. חניך בית הספר „תרבות" שהוציא מתוכו דור נוער חלוצי, עמו גמנה מיכאל. נער שקט ואידיאליסטן מטבעו,

נתן בזמן צו למיכאל להתגייס למשטרת א"י, הוא נענה ולא אכזב.

ואכן הוא היה נאמן גם בהליכותיו ולתפקידים שהוטלו עליו, וידועות זכויותיו. בשרתו במשטרה עלה לדרגת מורה לאנגלית בבית"ס לשוטרים בירושלים ולקצינות ובמשך הזמן הועבר למשטרת תל-אביב—יפו ויצאו לו מוניטין.

לא קלים היו תנאי השרות במשטרה בתקופת המנדט. לא אחת נפגע מיחס האנגלים ולעתים גם מאלה שטעו בגישתו הלאומית והנפשית לשאלות הישוב, שמא הוא על צד מעבידיו הזרים, אך כל הספקות נתבדו כאשר רבים מגולי קפריסין ואחרים הקדימו בעזרתו את עליתם ארצה.

בשנות מלחמת הקוממיות עברה משפחתו לפתח-תקה, רעייתו בתיה בת-ווהלין, ובנם בכור—רם יעקב, אשר נפל בקרב על גבי-סמואל בגיל 18, כאיש פלמ"ח אמיץ.

משהוכרו על הקמת המדינה הועבר מיכאל חזרה למשטרת תל-אביב והועלה לדרגת רב-פקד והוענק לו „כתר“, אך עליתו בדרגה לא ריפאה את פצעו על נפילת בנו. מות אחיו הצעיר שלמה ב-1965 הוסיף על מכאובו. מחלתו, מחלת לב גברה. הוא חיפש מרגוע בעבודתו המסורה המשטרית-משפטית, בה עסק עד ימיו האחרונים. נפטר ביום י"ד טבת תשכ"ז בתל-אביב.

זכה גפרייתי

שמואל כוילמן

גם עברה לשלטונם של הבולשביקים, אשר שינו את מהלך החיים, נאסרה התנועה בין עיר לעיר והיציאה מן הארץ מכל שכן. כל פעולה ציונית היה בה משום סכון ממש. אולם כל זה לא עכב את שמואל מילמן מלבצע את תכניתו לעלות ארצה. מתוך סכנת נפשו ממש, הוא התגנב באי-שון לילה מביתו, יצא את עירו לחמוק אל מעבר לגבול, על מנת להגיע לרובנה, משם לווארשה והדרך לארץ ישראל. לאחר הרפתקאות רבות הצליח לבצע את כל מה שיזם לעשות. עלה על האניה שהפליגה לחופי הארץ. כחלוץ עשה את ראשית דרכו בכיבוש עבודה.

הפרידה המרשימה ממיכאל וחבריו בעת עלייתם: אורגנה שיירה של פרשים יהודיים שיצאה לפני העגלה בה נסעו העולים עד לתחנת הרכבת הורין, ועד שהגיעה הרכבת הסתדרה בתחנה חבורת

רוקדים — הורה „עליה“ — וכך עד שזוהה הרכבת.

בארץ נפגש מיכאל עם המציאות הקשה וטעם מחבלי קליטה. הוא לומד, עובד ומתאקלם. מכתביו להוריו ולחבריו מלאים התפעלות וקריאה לעלות לחזק את הישוב. משנקרא להכנס למשטרה — לא היסס והתגייס. הוא גם התייצב בשורות ההגנה במלוא הכרתו. במכתב ממפקדו בהגנה לשעבר, המהנדס ז. נשרי נאמר: „אני האיש אשר

נולד בשנות התשעים של המאה הקודמת בעיירה סדילקוב שליד שפטובקה, סדילקוב ידועה כעירו של הצדיק ר' אפרים נכד הבעש"ט, ובבתי הדפוס שלה, בהם הודפסו ספרי הלכה, דרוש וקבלה. בדורות האחרונים יצאו לה מוניטין בתעשיית הטליתות.

שמואל מילמן גדל והתחנך בבית יהודי מסורתי, שם ספג לתוכו, מאוצרותיה של האומה ומנכסיה הרוחניים. עוד בנעוריו המוקדמים הצטרף לתנועת התחיה הלאומית והכשיר עצמו לעליה לארץ ישראל. הימים ימי מלחמת העולם הראשונה, המהפכות והתוהו ובוהו שלאחריה. והעיירה

במשרדי הקרן הקיימת לישראל. הוא ראה בעבור דתו זו פעולה ציונית חשובה והתמסר לה כולו. איש רעים בעל שיחה נאה, בעל סבר נאה, ישר דרך ומצניע לכת, מעורה בחברה, אוהב את הבריות, אהוב ומכובד על כל מכיריו ויודעיו.

א. אבטיחי-הדרי

הוא הצטרף לגדוד העבודה ע"ש יוסף טרומפלדור ועבד בהנחת פסים למסילת הברזל פתח-תקוה—ראס-אל עין (ראש העין) ואח"כ בסלילת כביש טבריה—טבחה על שפת ים כנרת שבגליל. לאחר כמה שנים הורע מצב בריאותו ונאלץ למצוא לו סדור בעבודה קלה. הוא נתקבל לעבודה

המורה יעקב גוז

בשמו זה קראנו לו: „מורנו יעקב“. חיבבנוהו וכיבדנוהו מאוד. חן ופיוט היו בדבריו ובהסבר ריו. שעוריו בתנ"ך, היו לנו לשעות תענוג וקר רת-רות.

מורנו יעקב ניהן גם בקול ערב. אחרי רוב שי-דולים, הוא הסכים לעבור לפני התיבה בראש השנה וביום הכפורים. זכור לנו היטב הלחן שלו בהשתפך נפשו בפיוטי מלכויות, זכרונות ושופ-רות בימי ראש השנה ובמיוחד בפיוטי ה„עבודה“ בתפילת המוסף של יום הכיפורים, שכבשה את לבותיהם של המתפללים.

היו לו לרבי יעקב חיים קשים ומרים. לפר-נסתו לא דאג מעודו כי הסתפק במועט. גם התקופה של חייו — תקופה מסוערת היתה. מל-חמת העולם הראשונה, מהפכות ופרעות אח"כ, דחיקת היהודים מעמדות כלכליות ותרבותיות, אנטישמיות וגזרות, והנה עליית הנאצים ומלח-מת ההשמד שהכריזו על היהודים ועם ראשית הכיבוש הנאצי, הוא כאילו חש בצפוי לעם היהודי — די — והוא הקדים ושם קץ לחייו.

טוניה פורזר

בין הדמויות היחידות במינן, שעיררתנו בור-מיל נשתבחה בהן, ראויה לציון מיוחד אישיותו של מורנו הדגול, ר' יעקב גוז, אשר זכרו עדיין שמור בלב רבים מבני דורנו, ובעיקר בלבם של מאות תלמידיו ותלמידותיו והוריהם.

נולד במלניצה שליד קובל, בראשית שנות ה-90 של המאה הקודמת. כשהיה עדיין עלם צעיר השתקע בעירתנו כמורה „תורה ודעת לילדי יש-ראל“. נשואיו עם אחת מבנות העיירה — הינדא בת רבי משה-אהרן גרינברג, מחשובי העדה — הקנו לו מעמד של תושב קבוע של בורמיל.

הוא היה יהודי תלמיד-חכם ובר אוריו, מש-כיל ושומר מסורת, ישר דרך וגעים הליכות. רציני ועצוב תמיד. שתקן מטבעו, נמנע מלהת-ערב בעסקי קהל וממעט לבוא בין הבריות; היה איש ההגות והמחשבה.

בעיני ליצני העיר הוא היה נראה כאיש תמ-הוני, ומשום כך הדביקו עליו את הכינוי „דער דאזיגער“, כלומר: „הלזה“ — בכעין בעל החל-מות הלזה שבחומש. אולם לנו, תלמידיו ותלמי-דותיו היה שמו — השם „יעקב“ יקר מאוד ורק

בארגונים בישראל

דנוותו של ארגון [ארגון עולי אוסטראה]

באמריקה, שנאספו על-ידי הפדרציה הווהלינית שם, למטרה זו.

חברי הארגון פעילים גם באיגוד ווהלין בעבודה הכללית מחוץ למסגרתם הם וממלאים תפקידים מרכזיים באגוד. כותב טורים אלה הוא חבר ההנהלה ויו"ר ועדת הארגון וההנצחה באיגוד. כן חברים במועצה בני אוסטראה הגב' בלה טולפין ומרים אילון וה"ה אברהם פונר, פסח ברכמן ואחרים. גם בארגנטינה הוקם ועד של "היכל-ווהלין" בראשותו של ה' מיכאל גרינס.

ועדה מיוחדת בראשותו של המחנך, מר יעקב נורדמן מטפלת בהנצחת הקהילה ע"י בתי-ספר — פעולה חינוכית חשובה ביותר. הנציח את הקהילה ביה"ס היסודי "עליות" ברמת-גן, שמר נורדמן מנהלו.

לקראת יום הזכרון ה-25 לשואה נבחרה ועדה מיוחדת להכנת עצרת-זכרון לקדושי אוסטראה עם תכנית מיוחדת.

לבסוף לא אוכל שלא להזכיר גם את בני עירנו, גיבורי מלחמת השחרור שנפלו למען הקמת מדינת ישראל, הלא הם: דב גרינס, שלום צימבל, סנדר גרינברג ואחרים.

אחרי פטירתו של היו"ר זלמן גרשפלד ז"ל חל ריארגון של ועד הארגון. סופחו כוחות חדשים ופעילים. כיו"ר הועד ומזכירו נבחר כותב טורים אלה; לסגן יו"ר ומבקר נבחר מר אברהם פונר; מר פסח ברכמן — גזבר והגב' מ. אילון, ב. טולפין, פ. קולפניצקי, צ. לינדהיימר, ר. בלינדר, ש. צוויליך וה"ה ש. גוטמן, א. פרצוק וב. ליכטנשטיין — חברי הועד.

בני אוסטראה באשר הם שם נקראים להנציח זכר קרוביהם הקדושים על-ידי מילוי דפי הנצחה אשר ירוכזו בספרי אלבום לפי הקהילות, באולם ההתייחדות שב, היכל ווהלין.

חיים פינקל

הארגון הוקם בישראל בתום מלחמת העולם השנייה, כאשר החלו להגיע ארצה פליטי השואה. הם היו זקוקים לעזרה חמרית וחברתית, להקלת חבלי קליטתם בארץ, לבניית ביתם מחדש על אדמת ישראל. נעשו פעולות מאומצות בכוון זה. אורגנו פגישות ומסיבות. מאז נערכות שנה-שנה אספות אזכרה לזכר הקדושים. ליום הזכרון הכללי לקדושי אוסטראה נקבע יום י"ד באלול. עוד נוהג נקבע, ששוב הפך למסורת — שבת אחים גם יחד ליד שולחנות ערוכים ביום שמחת תורה. ואכן, נוכחנו עד כמה נוהג זה מקרב את הלבבות ומאחד את בני אוסטראה למעין משפחה אחת גדולה.

ועד ארגון עולי אוסטראה בישראל, בראשותו של זלמן גרשפלד ז"ל, עשה למען הנצחת זכר קדושי הקהילה: ניטעו עצים על שמם ביער הקדושים בהרי ירושלים והוצא לאור "פנקס אוסטראה" (בעריכת בן-עירנו, מר בן-ציון אילון) — מצבה חיה של ק"ק אוסטראה המעטירה, עירם של המהרש"א, השל"ה הט"ז, של אנשי מעש ו"עמך". מובא בספר חומר חשוב, בדוק ומוסמך על חיי הכלכלה, החברה והתרבות של העיר במשך אלף שנות קיומה — עד שעלה עליה הכורת הנאצי. ספר שני על קהילת אוסטראה ביידיש, ווען דאס לעבן האט געבליט" ראה אור בארגנטינה ביוזמתו המבורכת של איש אחד יקר, בן-אוסטראה, מיכאל גרינס. גם ספר זה נפוץ בארץ בקרב בני אוסטראה (דרך אגב: יוצאי אוסטראה בארגנטינה מימנו חדר לזכר קהילתם בבית החינוך לעוורים בירושלים).

שיתוף פעולת-הנצחה הדוק היה בין יוצאי אוסטראה בארגנטינה לבין בני עירם בישראל. אלא שבזאת בלבד לא סגי. כ-500 משפחות יוצאות אוסטראה בישראל — והארגון נרתם באחרונה במסגרת האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין אשר מרכזו בישראל למען הקמת "היכל ווהלין", בו יקבע חדר ע"ש קהילת אוסטראה. עד היום תרמו בני העיר למען ההיכל — 7,500 ל"י, מלבד התרומות של אנשי אוסטראה

בפגישה נמסרו ידיעות על המצב בסאָרני ובמיוחד על מצב קבר האחים ובית הקברות שם ונידונו הצעות להעלאת עצמות ואפר משם.

כן הוחלט להגביר פעולות הועד של יוצאי סאָרני והסביבה בישראל להנצחת קהילת סאָרני ע"י חדר שיקבע ב"היכל ווהלין" והנצחת הקהילה ע"י בתי-ספר בישראל.

המען: תל-אביב, רח' מהר"ל 6, אצל מ. בורקו.

ארגון יוצאי קולקי בישראל

מעטים הם יוצאי קולקי בארץ ורובם ניצולי השואה שהגיעו אחרי השואה לישראל.

ועד הארגון פעיל בכמה שטחים: מקיים קופת גמילות-חסדים לחבריו; מנציח את קהילת קולקי וקדושה על-ידי חדר-זכרון ב"היכל ווהלין" ומנהל פעולות שונות בין יוצאי קולקי.

לפני חודש ערך הארגון מסיבה חגיגית ליו"ר הועד, מר דוד בוסליק ליובלו ה-70. לאחר דברי הברכה לחתן המסיבה נאמרו גם דברי הערכה לבנו, הפרטיון האמיץ, אברהם בוסליק ז"ל. המסיבה חיזקה את הקשר בין יוצאי קולקי בישראל.

המען: תל-אביב, רח' ורמזה 5, אצל דוד בוסליק.

ארגון יוצאי מז'יריץ'

הארגון מנהל קופת גמילות-חסדים ליוצאי מז'יריץ' בישראל וקולט עולים המגיעים מהתפוצות. בסוף חודש מרץ ערך מסיבה נאה לאורחים מקנדה הגמנים על עסקני מז'יריץ' שם למען "היכל ווהלין", בהשתתפות 120 איש יוצאי העיירה. קהילת מז'יריץ' מונצחת על ידי בית-ספר ממלכתי נוסף על הנצחתה בחדר-זכרון ב"היכל ווהלין". לפני חדשים נפטר יו"ר ועד הארגון ה' פרידל גורנשטיין (הערכה לאישיותו תבוא בקובץ כ"ג, "ילקוט ווהלין").

המען: מושב מעש ע"י פתח-תקוה אצל ישראל סבוראי.

ארגון יוצאי זדולבונוב

מאז החליט הארגון להנציח את קהילת זדולבונוב וקדושה על-ידי "היכל-ווהלין" —

ארגון יוצאי ז'יטומיר והסביבה

מזכירות הארגון של יוצאי ז'יטומיר והסביבה החליטה לבחור את ה' משה הורביץ, יליד ז'יטומיר וזקן הארגון בישראל, בתור יושב ראש כבוד של הארגון.

מטעם מזכירות הארגון הוצא חוזר לחברים בדבר חתימה על "ילקוט ווהלין" לשנת 1967. הח"ח מתבקשים להענות לפניה זאת, ואלה שטרם סילקו את חובם בעד הקובץ האחרון מס' כ"א וכן אלה, אשר נשארו חייבים יתרות להקמת "היכל ווהלין" מתבקשים לדאוג לסידור תשלום-מיהם. המען: תל-אביב, רח' אבן-גבירול 180, ע"י י. טבצ'ניק.

ארגון יוצאי רובנה

בשנה האחרונה גברה פעילות הארגון. על יסוד החלטה להגיע בהתרמת יוצאי רובנה לסך 50.000 לירות בשביל "היכל ווהלין" נאספו כבר כ-11.000 לירות ופעולת ההתרמה מתנהלת במרץ ע"י מספר עסקנים ותיקים. האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין קבע חדר זכרון ב"היכל ווהלין" ע"ש קהילת רובנה. כן הונצחה קהילת רובנה ע"י בית הספר הממלכתי סביון-גני-יהודה.

המען: תל-אביב, רח' לילינבלום 43 אצל ח. לעדן משרד, "הכתב".

ארגון יוצאי צ'ודנוב

ועד הארגון מחכה לשובם של העסקן ליאו צ'קור ורעייתו טניה ממסעיהם. בחדשים האחרונים נעקרו משורות הארגון: עו"ד פישל פרונומן ז"ל מחיפה, איש מידות ומשכיל, עסקן מנעוריו ובעל עבר ציוני עשיר; גב' בתיה גלנטרניק ז"ל מחיפה, שעלתה עם משפחתה בראשית העליה השלישית והקימה בית בישראל למופת.

הארגון מתקשר עתה עם בית ספר בישראל שינציח את קהילת צ'ודנוב.

המען: רמת גן, רח' ארלוזורוב 35, אצל א. דליגץ.

ארגון יוצאי סאָרני והסביבה בישראל

ביום 28.12.1967 התקיימה בתל-אביב פגישת רעים של יוצאי סאָרני והסביבה עם אורחים מסאָרני שהגיעו לביקור בישראל.

את קדושי השואה של ווהלין ע"י, "דפיהנצחה" ו"שלטיזכרון" ב"היכל ווהלין" נתקבלה באהדה רבה. מען הסניף: ירושלים, שכ' קרית משה 2 ע"י ז. זילברשטיין.

סניף האיגוד העולמי בחיפה רבתי

מספר עסקנים פעילים הצטרפו לביצוע תכנית הסניף. נתרמו בחיפה וסביבתה כ-2500 לירות. נערכו פגישות עם יוצאי הערים קובל, רובנה אוסטראה ואח' והפעולה נמשכת. יוצאי ווהלין שבצפון הארץ מבטיחים למלא את חובם להקמת "היכל ווהלין" הנמצא בשלב בנייתו. המען: חיפה, הר הכרמל רח' דוד פינסקי 31 ע"י מ. הינוך.

מקדישים פעילי הארגון: המשוררת אסתר איוק-סון (בר-עם), פנחס זילברברג ויתר חברי הוועד את מיטב מרצם להתרמת יוצאי עירם להקמת "היכל ווהלין", וכבר אספו 2500 לירות למטרה זאת. כן מרכז הוועד חומר לפרסום ספר-זכרון לזדולבונוב.

המען: תל-אביב, רח' הרמן כהן 8, אצל גב' א. איוקסון.

סניף האיגוד העולמי בירושלים

הסניף ניגש עתה לחידוש פעולותיו. נעשות הכנות לפגישות יוצאי ווהלין בירושלים ולהמשכת ההתרמה להקמת "היכל ווהלין". ההצעה להנציח

ידיעות וברכות

תיקון טעות:

בקובץ כ"א, "ילקוט ווהלין" עמוד 33 נדפס בטעות, "אליהו השילוני", במקום השם הנכון "יהושע השילעוני" (הערת המחבר בנימין בן-אריה).

לזכר העסקנית הדגולה — המחנכת עדה יגורי ז"ל, נערכו אספות אזכרה ביום השנה לפטירתה — כ' טבת תשכ"ז והוקם חדר-זכרון על שמה באורנים. שם המנוחה יונצח ב"היכל ווהלין".

לקראת שובם לישראל של עסקני האיגוד העולמי של "יוצאי ווהלין" — ה' ליאו צ'קוור, חבר הנשיאות של מועצת האיגוד והנהלתו עם רעייתו גב' טניה, העומדים לימין "היכל ווהלין", מיטב הברכות, "בואכם לשלום"!

הועדה הארגונית של האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין מודיעה בזה שב-16 באפריל 1967, הועבר משרד האיגוד לרחוב ביאליק 8 (בהתאחדות יוצאי ברית המועצות), ויהיה פתוח בשעות 6—9 בערב בכל יום.

ברכות האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין לחברי המועצה, ההנהלה, הוועדות, העסקנים, הפעילים, הידידים והתורמים להקמת "היכל ווהלין" לכל ארגוני ווהלין, לפדרציה בארצות-הברית לעסקנים ביתר התפוצות ולכל בית ישראלי לחג חרותנו. כולכם תבואו על הברכה!

תיבת דואר מס. 2540, תל-אביב. חשבון האיגוד בבנק הדואר (להעברת כספים) הוא 47985.

נשיאות האיגוד העולמי

לעיריית גבעתיים, מועצתה והנהלתה, ולחבר העובדים, ברכות לחג החרות.

בראשית חודש מאי 1967, עומדים להגיע לישראל אורחים חשובים, ידידי ועסקני האיגוד העולמי מארצות הברית, ארגנטינה, ברזיל וצרפת, ביניהם משלחת של הפדרציה של יהודי ווהלין באמריקה, בראשות יו"ר הפדרציה מר ניסן פירר. ברוכים הבאים!

ערב שלום עליכם

שבנדיבותם הרבה תרמו לנו את הערב הנעים הזה ובכשרונם המיוחד העלו בזכרוננו את העיירה היהודית וה"קליינע מענטשעלאך מיט זייערע גרויסע ליידן" מכתריאלבקה המזכירה לנו את סופיבקה, דימיובקה, רפלובקה והרבה עיירות וישובים יהודיים בוהלין, שהיו ברובם עניים מרודים בחומר, אבל עשירים ברוח ובעלי חזון.

הוקרתנו והערכתנו המלאה לידידנו אליהו גולדנברג — בן ווהלין, שיזם, תרם ועזר לנו לארגן את הערב הזה ולהבטיח את הצלחתו. תקותנו שמסירותו תשמש מופת לכל יוצאי ווהלין בארץ ובתפוצות, להחיש, להגיש ולהכפיל את חלקם במפעל ההנצחה שלנו ולהבטיח ש"היכל ווהלין" יושלם בהקדם וינצח בפעלו את תפארת עברה של יהדות ווהלין שהושמדה, ישבץ את ערכי ווהלין במסגרת החיים החדשים של דורנו והדורות הבאים, ישמש מרכז ומגדלור לשארית הפליטה הווהלינית ולבני הדור הגדל ואשר יבוא אחרינו, יחזיר ערך לעצמנו ויעשיר שרשרת ממשיכנו.

בהזדמנות זאת אנו מזמינים את הקהל לסיום בבנין "היכל ווהלין", שיתקיים ביום ב', 8 במאי בשעה 3 אחה"צ בגבעתיים, רח' כורזין, מול מרכז המלאכה.

שלום ולהתראות!

כהתחלה לפעולות תרבות של האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין, ערך האיגוד בליל שבת — 14.4.67 ערב קריאה ומשחק מיצירותיו של שלום-עליכם. האמנים אליהו גולדנברג, שמואל רודנסקי, ושמואל סגל ריתקו את הקהל הרב, למעלה מ-1000 איש, רובם יוצאי ווהלין, ונתקבלו בתשואות ובהתלהבות.

את ברכת האיגוד הביא ה' משה בורקו. להלן תמצית דבריו:

יוצאי ווהלין חובבי היצירה היהודית המקורית, קהל נכבד!

בשם האיגוד העולמי של יוצאי ווהלין יש לי הכבוד לברך את הנאספים בברכת "שלום-עליכם" בערב שלום-עליכם זה. בערב הזה אנו פותחים את הפעולה התרבותית שאנו מתכננים לנהל ב"היכל ווהלין", האגדרטה לקהילות וקדושי ווהלין שנכחדו בשואה — בית התרבות להנצחה שאנו מקימים בגבעתיים.

בהזדמנות זאת אנו מודים לעיריית גבעתיים בעד המגרש היפה שתרמה לנו ובעד כל העזרה שהיא מגישה לנו להקמת "היכל ווהלין". תודה גם לעיריית תל-אביב ולהנהלת "הבימה" בעד ההקלות לעריכת ערב זה.

תודתנו המיוחדת לאמני הבמה והקריאה אליהו גולדנברג, שמואל סגל ושמואל רודנסקי,

ליסודה של הספריה העיונית והכללית ב"היכל ווהלין"

מת"א — עזבון אביו ר' הרץ וסט ז"ל איש ברדיטשוב; ע"י ה' י. שלאין — עזבון המורה שיינדל הופמן ז"ל, זוויהיל — גיו-יורק; ע"י גב' פריצקר — עזבון בעלה ה' חיים פריצקר ז"ל איש ברדיטשוב; ע"י ה' שמואל פיסיוק מרובנה — כתבי אביו ר' ה. מ. פיסיוק ואח'; ע"י ה' אריה אבטיחי אוסף ספרים מיוחד; וע"י האר-גונים של יוצאי ווהלין — כל ספרי הזכרון שהוגצחו עליהם לזכר קהילותיהם.

ועדת התרבות עושה הכנות ומרכזת ספרים לספריה שתווסד ב"היכל ווהלין" לזכר משפחת צ'קוור מצ'ודנוב.

כתרומה ראשונה הובטח אוסף ספרים מאת הגב' טניה והא' ליאו צ'קוור מנתניה וכן כל הספרות ההיסטורית מימי השואה שהופיעה באר-צות הברית.

נתרמו אוספי ספרים: ע"י ה' בנימין וסט

ההסתדרות הכללית של העובדים בארץ-ישראל
קרן הגימלאות המרכזית של עובדי ההסתדרות בע"מ
תל-אביב — ת. ד. 16193 — רחוב בארי 14 — טלפון 245311

קרן הגימלאות המרכזית של עובדי ההסתדרות בע"מ ופעולותיה
קרן הפנסיה הציבורית הראשונה בארץ (נוסדה בשנת 1954)
מאגדת בתוכה עובדי ההסתדרות ומוסדות ציבוריים

הקרן משלמת:

קיצבה חודשית קבועה לפורשים מן העבודה לעת זיקנה לכל ימי חייהם מינימום 35% ומכסימום 70% מן "המשכורת החודשית הכוללת"; וכן גם קיצבה לשאירים אחרי מות ברה"קיצבה;

קיצבה חודשית קבועה לאלמנות, ליתומים, להורים ולבני משפחה של חברי הקרן התלויים בפרנסתו של החבר במקרה של מותו לפני הגיעו לגיל הפרישה (עד 85% מן "המשכורת החודשית הכוללת"); גם אלמנה עובדת זכאית לפנסיה.

מלבד הקיצבה החודשית דלעיל משלמת הקרן מענק חד-פעמי של דמי ביטוח חיים לשאירים, או ליורשים של החבר אשר מת לפני גיל הפרישה מן העבודה בסכום השווה למשכורת של 12 חודשים, ומינימום — 4,000 ל"י;

קיצבה חודשית במיכסה של 50%—70% מ"המשכורת החודשית הכוללת", מלאה או חלקית, לגנכים לכל ימי חייהם, כל זמן שאינם מסוגלים לעבודה, וקיצבאות לשאירים של הנכים אחרי מותם;

תשלום חד-פעמי עם הפסקת החברות בקרן לפני גיל הפרישה (פיטורים או התפטרות).
נוסף לכך זכאים חברי הקרן להלוואות, בתנאים נוחים, לשיכון ולמטרות קונסטרוק-טיביות אחרות; וכן עוזרת הקרן לחבריה ברכישת דירות בחברות שיכון ציבוריות.

הון הקרן בסוף שנת 1965 הגיע ל-226 מיליון ל"י ובסוף שנת 1966 מגיע ההון ל-275 מיליון ל"י. למעלה מ-80% מההון הם ב"השקעה מוכרת" בהתאם לתקנות האוצר ובאותו שיעור מגיע גם אחוז ההשקעות בהצמדה.

מספר בני הקיצבה לסוף שנת 1966 — 3100 וס"ה הנפשות המתקיימות על פנסיה מתקרב ל-5,000.

יתרת ההלוואות שבידי החברים מסתכמת בסוף שנת 1966 ב-45 מיליון ל"י.

חרושת חמרי נפץ בע"מ נוצרי נפץ והנדסה כימית

...

תעשיית חמרי נפץ אזרחיים
ואב"זרים

המשרד:

תל-אביב, רחוב נחמני 25

ת.ד. 1363 • טלפונים: 2-624571

ציון
חברה לבטוח בע"מ

כוכב סיגריות הפילטר